

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra sociální patologie a sociologie

Problematika přechodu dětí z pěstounské péče do ústavní výchovy

Bakalářská práce

Autor: Bc. Martina Baladová
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální patologie a prevence
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.
Oponent práce: PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Martina Baladová

Studium: P15K0071

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální patologie a prevence

Název bakalářské práce: **Problematika přechodu dětí z pěstounské péče do ústavní výchovy**

Název bakalářské práce AJ: The issue of transition of children from foster care to institutional care

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tématem bakalářské práce je problematika přechodů dětí z pěstounské péče do ústavní péče. Cílem úvodních kapitol bakalářské práce je charakterizovat ústavní výchovu včetně dětského domova. V teoretické části práce jsou dále popsány formy náhradní rodinné péče a podrobněji objasněna pěstounská péče a její formy. Empirická část se zabývá problematikou ukončení pěstounské péče a přechodu dětí do ústavní péče, včetně důvodů "neúspěšnosti" předchozí náhradní rodinné péče. Součástí empirické části jsou kazuistiky a rozhovory s dětmi z DD. V závěru práce je zhodnocena situace dítěte, které muselo být přemístěno z náhradní rodinné péče do institucionální výchovy.

BUBLEOVÁ, Věduna et al. Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka. 2., přeprac. vyd. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2013. 52 s. ISBN 978-80-87455-17-3. MATĚJČEK, Zdeněk, ed. et al. Osvojení a pěstounská péče. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 155 s. ISBN 80-7178-637-3. MATOUŠEK, Oldřich. Ústavní péče. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 159 s. Studijní texty; sv. 8. ISBN 80-85850-76-1. ZEŽULOVÁ, Dagmar. Pěstounská péče a adopce. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 197 s. ISBN 978-80-262-0065-9.

Garantující pracoviště: Katedra sociální patologie a sociologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Stanislava Hoferková, Ph.D.

Oponent: PhDr. Jiří Kučírek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 5.1.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce Mgr. Stanislavy Hoferkové, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 20. 3. 2019

Martina Baladová

Poděkování

Chtěla bych poděkovat vedoucí bakalářské práce Mgr. Stanislavě Hoferkové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a vstřícný přístup během tvorby této práce.

Anotace

BALADOVÁ, Martina. *Problematika přechodu dětí z pěstounské péče do ústavní výchovy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 80 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá problematikou přechodu dětí z pěstounské péče do ústavní výchovy. Jejím cílem je popsat tuto problematiku z pohledu dětí, které si touto situací prošly. Teoretická část bakalářské práce se zabývá významem rodiny v kontextu psychického vývoje dítěte. Dále jsou definovány pojmy ústavní výchova, náhradní rodinná péče. Závěr teoretické části je věnován příčinám neúspěchu pěstounské péče, dopadům neúspěšné pěstounské péče na psychický vývoj dítěte a problematice následné péče o děti, které přešly do ústavní výchovy. V empirické části bakalářské práce jsou zpracovány kazuistiky dětí, které se vrátily z pěstounské péče do ústavní výchovy. Pro empirickou část bakalářské práce bylo využito metod kvalitativního výzkumu, polostrukturovaného rozhovoru, jako způsob zpracování dat bylo využito otevřeného kódování. V závěrečné části práce jsou zpracovány výsledky výzkumu a zhodnoceno naplnění cílů bakalářské práce.

Klíčová slova: ústavní výchova, náhradní rodinná péče, pěstounská péče, psychický vývoj dítěte

Annotation

BALADOVÁ, Martina. The issue of the transition of children from foster care to institutional care. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019. 80 pp. Bachelor Thesis.

The bachelor thesis deals with the issue of the transition of children from foster care to institutional care. Its aim is to describe this issue from the perspective of children who have gone through this situation. The theoretical part of the thesis deals with the importance of the family in the context of the child's mental development. Furthermore, the concepts of institutional education, substitute family care are defined. The conclusion of the theoretical part is devoted to the causes of the failure of foster care, the impact of unsuccessful foster care on the psychological development of the child and the issue of aftercare for children who switched to institutional care. In the practical part of the thesis, case reports of children who have returned from foster care to institutional care are elaborated. For the practical part of the thesis were used methods of qualitative research, semi-structured interview, as the method of data processing was used open coding. In the final part of the thesis are processed the results of research and evaluated the fulfillment of the objectives of the bachelor thesis.

Key words: institutional care, foster care, mental development of a child

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

..

Datum:.....

Podpis studenta:.....

Obsah

Úvod	8
1 Význam rodiny v kontextu psychického vývoje dítěte	10
2 Charakteristika ústavní péče a vybraná zařízení	16
3 Systém náhradní rodinné péče a jeho formy	21
3.1 Pěstounská péče	22
3.2 Pěstounská péče na přechodnou dobu	24
4 Příčiny předčasného ukončení pěstounské péče.....	26
4.1 Dopady předčasně ukončené pěstounské péče na psychický vývoj dítěte	29
4.2 Následná péče o děti, které přešly z pěstounské péče do ústavní výchovy	30
5 Uvedení do empirické části bakalářské práce	32
5.1 Metodologie praktické části bakalářské práce.....	32
5.2 Charakteristika místa výzkumného šetření a výzkumného vzorku	33
5.3 Kazuistiky dětí ve výzkumném vzorku	34
6 Interpretace získaných dat.....	42
7 Shrnutí výzkumného šetření a zhodnocení naplnění výzkumných cílů	57
Závěr.....	62
Seznam odborných pramenů a literatury.....	65
Seznam příloh.....	70

Úvod

Pro svoji bakalářskou práci jsem si zvolila téma problematiky přechodu dětí z pěstounské péče do ústavní výchovy, protože mne tato problematika zajímá nejen osobně, ale i z profesního hlediska. V praxi se setkávám s návraty dětí z pěstounské péče zpět do ústavní výchovy. Tyto návraty či přechody z pěstounské péče do ústavní výchovy nejsou v praxi ojedinělá událost. Pro děti se jedná o jednoznačně negativní životní zkušenost, která se odráží v jejich chování a psychice. Cílem této práce je popsat problematiku přechodu z předčasně ukončené pěstounské péče do ústavní výchovy z pohledu dětí, které si tuto situaci zažily.

V několika posledních letech je stále více poukazováno na to, že Česká republika má velmi mnoho dětí umístěných v zařízeních ústavní a ochranné výchovy. Česká republika za to byla rovněž kritizována Výborem OSN pro práva dítěte. Cílem transformace, která v našem státě již několik let probíhá, je především zkvalitnění práce s ohroženými dětmi, sjednocení systému péče o ohrožené děti, podpora profesionální pěstounské péče a snížení počtu dětí dlouhodobě umístěných do všech typů ústavních zařízení. Jedním z kroků bylo i schválení novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která je v platnosti ve Sbírce zákonů ČR od 1. 1. 2013 pod číslem 401/2012 (MPSV, 2013).

Jedním z cílů transformace je podpora pěstounské péče a snížení počtu dětí umístěných v dětských domovech a kojeneckých ústavech. Postupný proces transformace celého systému péče o ohrožené děti a rodiny by měl přinést vznik specializovaných zařízení, které jsou užívány v případech, kdy děti nelze z různých důvodů umístit do některé formy náhradní rodinné péče, nebo v případě, kdy potřebují komplexní odbornou péči. Umístění do zařízení musí být na nezbytně dlouhou dobu (MPSV, 2009)

Transformace probíhala v minulých letech zejména formou snižování (rušení) kapacit. Byly zrušeny některé výchovné, kojenecké ústavy a dětské domovy. Bohužel je transformace likvidační i pro Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Skutečnost, že pro dítě je lepší vyrůstat v rodinném prostředí, než v ústavní výchově je nezpochybnitelná. Otázkou zůstává, zda se najde dostatečný počet rodin, které budou chtít přijmout cizí dítě a starat se o něj. A zda budou na tuto úlohu dostatečně připraveni.

Teoretická část této bakalářské práce se nejprve zabývá významem rodiny v kontextu psychického vývoje dítěte obecně, dále popisuje systémy ústavní péče a náhradní rodinné

péče, poslední kapitoly jsou věnovány příčinám neúspěchu pěstounské péče, dopadům neúspěšné pěstounské péče na psychický vývoj dítěte a problematice následné péče dětem, které přešly z pěstounské péče do ústavní výchovy. Cílem empirické části bakalářské práce je popsat problematiku přechodu z pěstounské péče do ústavní výchovy z pohledu dětí, které si touto situací prošly. Pro empirickou část bylo využito metod kvalitativního výzkumu, polostrukturovaného rozhovoru, jako způsob zpracování dat bylo využito otevřené kódování. V závěru práce jsou zpracovány výsledky výzkumného šetření a zhodnoceno naplnění cílů bakalářské práce.

1 Význam rodiny v kontextu psychického vývoje dítěte

Rozvoj psychických vlastností i celé osobnosti je individuální, závisí na vrozených dispozicích a vlivu prostředí. Souhrn genetických dispozic, které předpokládají rozvoj určitých psychických vlastností, nazýváme genotypem. Konkrétní variantu dané vlastnosti tak, jak se u jedince rozvine a je v různé míře závislá na působení vnějšího prostředí nazýváme fenotypem (Vágnerová, 2005). „*Genetické předpoklady a vlivy prostředí jsou již od počátku vývoje ve vztahu vzájemné interakce*“ (Vágnerová, 2005, s. 15).

Prostředí významně ovlivňuje vývoj dítěte prostřednictvím interakce např. s lidmi, symboly či neživými objekty. Nabízí dítěti podněty k stimulaci a rozvoji psychického vývoje. Materiální prostředí má vliv především na kognitivní vývoj, zejména malých dětí. Sociokulturní faktory ovlivňují schopnost verbální komunikace, dítě si osvojuje společenské normy, dovednosti a zkušenosti prostřednictvím socializace. Vágnerová (2005) rozděluje socializační činitele do několika kategorií. Jsou to sociokulturní vlivy, jako je společnost, dále sociální vrstva, k níž jedinec patří, a malá sociální skupina. „*Rodina je nejvýznamnější sociální skupinou, která zásadním způsobem ovlivňuje psychický vývoj dítěte*“ (Vágnerová, 2005, s. 18). Dítě v ní získává své první zkušenosti, členové rodiny a vztahy mezi nimi slouží jako model, který dítě napodobuje. Rodina působí jako zdroj informací, dítě si zde osvojí vzorce chování, naučí se projevovat svoje pocity a názory. Slouží dítěti jako citové zázemí, zdroj jistoty a bezpečí. Rodina ovlivňuje dítě biologicky i sociálně. Důležitý je i styl rodinné výchovy (Vágnerová, 2005). Rodina, její složení, funkce odráží kulturu a normy společnosti, politickou situaci, problémy doby. Současná rodina je charakteristická menším počtem členů, než jak tomu bylo v předešlé době, a rovněž demokratičtějším výchovným stylem. Rodina se také v současnosti potýká s problémy v podobě vysoké rozvodovosti.

Jak už bylo zmíněno, hlavní funkcí rodiny je socializace jedince. Rodina předává dítěti své normy, hodnoty, vzorce chování, poskytuje mu zpětnou vazbu, jaké chování je vhodné a jaké je naopak nežádoucí. Způsob, jakým rodina předá dítěti základní zkušenosti se světem kolem něho, ovlivňuje jeho vnímání sebe sama, vnímání druhých lidí a okolního světa, způsob zpracování těchto informací a reakce na různé situace (Fischer, Škoda, 2008; Vágnerová, 2005). Základní funkcí rodiny je také uspokojování potřeb jejích členů. Podle Slovníku sociální práce (Matoušek, 2008, s. 147 - 148) je potřeba „*motiv k jednání. Neuspokojená potřeba vede k deprivaci, ke strádání. Většina psychologických typologií lidských potřeb je dělí na okruh vztahující se k tělesné pohodě; k psychické rovnováze*

a bezpečí, okruh souvisící se vztahy k blízkým lidem (patřit někomu, milovat někoho, být milován); okruh vztahující se ke společenskému uplatnění a okruh spirituálních potřeb (porozumět sobě, lidem, světu, chápat smysl života)...“ Rozvoj osobnosti dítěte podstatně ovlivňuje i styl výchovy. Rodina svou výchovou vnáší do života dítěte určitá pravidla, normy, řád, stereotypy. Následně dbá na jejich dodržování. Na rozvoj osobnosti dítěte má rovněž vliv skutečnost, zda je rodina úplná či neúplná. Nejzásadnější důsledky s sebou nese absence matky v rodině. Pokud dítě ztratí matku v období do pubescence, je vyšší pravděpodobnost, že si s sebou ponese různé psychické následky, popřípadě, že se u něj rozvine psychická porucha (Kohoutek, 2008). Stejně tak může dojít k odchylkám ve vývoji dítěte, pokud v rodině chybí otec jako autorita, ztělesnění síly a dominance.

Skorunková (2008) uvádí, že psychický vývoj je proces, typický pořadím na sebe navazujících vývojových fází. Přechod mezi těmito fázemi není vždy plynulý, mezi jednotlivými fázemi dochází k napětí, které je chápáno jako vývojová krize. V případě vyzrálosti jedince dochází k výraznému posunu. Kolísání a konflikt mezi starou a novou úrovní vývoje je typickým znakem vývojové krize, na jejímž konci by měl jedinec opustit starou fázi a osvojit si novou. Významným autorem, který ve své koncepci hovoří o vývojových krizích a který v souvislosti s nimi vypracoval teorii psychosociálního vývoje, je Erikson (2002). Erikson rozlišuje osm stádií psychosociálního vývoje člověka, přičemž každé z nich je charakteristické přítomností určité krize. Když jedinec tuto krizi vyřeší, může postoupit do dalšího stadia a získat cnost. Pokud krizi nevyřeší, může to mít negativní vliv na jeho další vývoj. Pro účel této bakalářské práce považuji za důležité zmínit psychosociální krize, kterými jedinec prochází od narození do adolescence. Na počátku svého života, v kojeneckém věku, se dítě setkává s konfliktem mezi základní důvěrou a nedůvěrou. Míru, jakou si dítě vytvoří důvěru či naopak nedůvěru ve svět a sebe sama, ovlivňuje zejména péče a pozornost matky (Erikson, 2002). Období od jednoho do tří let je charakteristické intenzivnějším pronikáním dítěte do okolního světa. Dítě v tomto věku by se postupně mělo učit překonávat svoji počáteční nejistotu a být více autonomním, získat pocit sebeovládání. V opačném případě se vytváří tendence ke studu a pochybnostem. Ve věku od tří do šesti let se dítě stává čím dál aktivnějším, experimentuje s okolním světem. Dle Eriksona se dítě v tomto věku dostává do krize iniciativa versus vina. Dítě má potřebu úspěchu, pokud však při dosahování úspěchu přehlídí potřeby jiných, může se objevit vina (Erikson, 2002). Pro čtvrté stadium trvajícím od šesti do dvanácti let je charakteristické, že dítě oficiálně vstupuje do společnosti, zahajuje školní docházku, setkává se s vrstevníky. Dítě se seznamuje

s činnostmi, které vyžadují jeho dovednosti. Pokud je v těchto činnostech neúspěšné, cítí se jako méněcenné. Dítě v tomto období tedy prožívá konflikt snaživost versus méněcennost. Poslední vývojovou krizí, kterou chci s ohledem na účel této bakalářské práce zmínit, je konflikt mezi identitou a zmatení rolí. Dospívající si začíná všimnout, jak vypadá, jak se cítí a porovnává to s ostatními. Postupně si vytváří identitu. Úspěšné vyřešení konfliktu by mělo vést k vytvoření pocitu důvěry, že identita jedince je v souladu s pohledem druhých osob na něj.

Dle Vágnerové (2005) je vývojový proces ovlivňován vztahem potřeby jistoty a bezpečí a potřeby změny, která další vývoj podněcuje. V raném věku se jedná o rozpor mezi potřebou bezpečí a potřebou pronikání do prostředí. Potřeba jistoty představuje stabilitu, která zpomaluje vývojové změny. Vztah těchto dvou potřeb závisí na osobnosti jedince, vlivu prostředí a zkušenostech. Míra motivace a připravenost ke změně závisí na tom, která potřeba je upřednostňována. Zvýšená potřeba jistoty a stability je obrannou reakcí před změnou, na kterou jedinec není připraven. Rozvíjí se pouze aktuálně potřebné funkce. Proto se dobře nevyvíjejí například citově deprivované či somaticky nemocné děti. Další rozvoj umožňuje potřeba nových podnětů a zkušeností. Jedinec je ochoten přijmout dočasnou nejistotu, kterou přinášejí nové podněty a situace, a to je předpokladem dalšího vývoje. Uspokojování ostatních psychických potřeb závisí na dosažené úrovni psychického vývoje. V průběhu života jsou tyto potřeby uspokojovány různým způsobem. V dětství je to například potřeba blízkého citového vztahu, která je uspokojována fixací na dospělé osobu. Pokud není některá potřeba dostatečně uspokojována, mění se její intenzita, nebo způsob jejího uspokojování. „*Zkušenosti z raného dětství mohou významně ovlivnit další psychický vývoj, ale nemohou jej jednoznačně predeterminovat*“ (Vágnerová, 2005, s. 35). Vágnerová (2005) také uvádí, že základní psychické potřeby a jejich uspokojování ovlivňují dětské prožívání a chování a jsou důležité pro porozumění dětem, pochopení, proč se děti právě takto chovají a čeho chtějí svým chováním dosáhnout.

Dle Matějčka (2005) patří mezi základní psychické potřeby dítěte potřeba stimulace. Potřeba stimulace je zprvu naplňována skrze rodiče, zejména matku, která by dítě měla přiměřeně stimulovat, poskytovat mu přiměřené podněty, aby se mohlo rozvíjet. Potřebu stimulace pocítujeme nejenom v dětství, ale po celý náš život. Matějček dále jako další psychickou potřebu vymezuje potřebu smysluplného světa. Dítě prostřednictvím své vzrůstající aktivity dává najevo svoji potřebu poznávat svět a učit se z něj. Snaží se v tomto světě nalézt pravidelnosti, aby se pro něj stal srozumitelnějším a méně

chaotickým. Dítě má také potřebu životní jistoty, k jejímuž naplňování dochází ve vztazích k významným osobám, dále potřebu identity, neboli potřebu vědomí vlastního já (Matějček, 2005). Tuto potřebu si dítě saturuje tím, jak se postupně odpoutává od matky, získává větší autonomii, získává zkušenosti s tím, že si samo dokáže stanovit nějaký cíl a jít si za ním. Důležitou potřebou pro dítě a jeho psychický vývoj je rovněž potřeba otevřené budoucnosti, tedy potřeba určité životní perspektivy. Když dojde k uspokojení této potřeby, dítě získá ve svém životě určitou časovou perspektivu a je podněcováno k aktivitě.

Pokud dochází k dlouhodobému neuspokojování psychický potřeb dítěte nebo jedince, dochází k **psychické deprivaci**. Kromě psychické deprivace je rozlišována i deprivace biologická, podnětová, kognitivní či sociální (Vágnerová, 2005). Langmeier a Matějček vymezili psychickou deprivaci jako „*psychický stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost k ukojení některé jeho základní (vitální) psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu*“ (Langmeier, Matějček, 2011, s. 26). Langmeier a Matějček (2011) dále rozlišují několik typů psychické deprivace. Každý typ je charakteristický svými specifickými projevy. První z typů, typ hypoaktivní, je typický snížením aktivity, apatií, plachostí, v důsledku této snížené aktivity může docházet ke stagnaci psychického vývoje. Pro typ sociálně hyperaktivní je charakteristické zvýšené vyhledávání různých podnětů, navazování velkého množství vztahů, které jsou však povrchní. Třetím typem je typ sociálně provokativní, který si svoje nenasycené potřeby snaží uspokojovat násilím či provokací. Dále autoři hovoří o typu náhradního uspokojování potřeb, který je typický hledáním náhradního zdroje uspokojení svých potřeb, a o typu relativně dobře přizpůsobivém.

Psychická deprivace může mít zásadní vliv na psychický vývoj jedince v různých jeho oblastech. Pokud dítěti není poskytován dostatek podnětů pro stimulaci, může to vést k narušení v oblasti kognitivních schopností. Psychická deprivace se může projevit i v emočním prožívání a v sociální oblasti. V jejím důsledku mohou mít jedinci tendenci navazovat povrchní vztahy, velké množství těchto vztahů, mohou obtížně získávat důvěru v druhé osoby. Mohou si být nejistí ve vztahu k sobě i druhým lidem, svoji nejistotu projevovat podrážděností, agresivitou (Langmeier, Matějček, 2011). Pro rozvoj schopnosti navazovat a opěťovat citový vztah je senzitivním obdobím rané dětství. V případě, že dítě v tomto období nezíská pozitivní zkušenost s mateřskou či náhradní osobou, vede to k velkým obtížím v navazování hlubších emočních vazeb (Skorunková, 2008). Obtížně se vyznávají ve svých pocitech, některé pocity mohou být potlačeny. Za důsledek psychické deprivace

Lze považovat i problémy se socializací, jedinci totiž neměli příležitost zažít zkušenost s tím, jaké chování je vhodné a jaké ne v závislosti na různých sociálních situacích. Mohou pak v různých situacích selhávat a vyvolávat negativní reakce svého okolí. Psychická deprivace se může projevit i v oblasti komunikace. Jedincům v raném dětství není poskytován dostatek podnětů a zpětná vazba stimulující řečový vývoj, zahrnující jak aktivní verbální produkci, tak porozumění řeči. Míra, jakou se psychická deprivace promítne do psychického vývoje jedince, závisí na mnoho okolnostech, např. v jakém věku prožilo psychickou deprivaci, jaké jsou jeho zkušenosti z raného období vývoje, jak dlouho deprivace trvala, důležitou roli hraje také pohlaví či genetické předpoklady. Co se týče pohlaví, pomalejší vývoj je obecně u chlapců, chlapci se hůře vyrovnávají s nedostatečnou stimulací z prostředí (Langmeier, Matějček, 2011).

Vzhledem k cíli této bakalářské práce vnímám jako důležité zmínit teorii attachmentu, neboli teorii **citové vazby**, jejímiž tvůrci jsou John Bowlby a Mary Ainsworthová. Tato teorie zdůrazňuje důležitost kvality raného vztahu mezi matkou a dítětem. Základními složkami citové vazby je komponenta blízkosti, komponenta vytvoření bezpečného přístavu a komponenta bezpečného zázemí (Bowlby 2010). Dítě má přirozenou potřebu být v kontaktu s matkou a hledat ji, pokud není přítomna. Potřebuje od ní ujištění v případě nouze. Matka tvoří pro dítě bezpečný prostor, skrze něhož poznává svět okolo sebe a do kterého se může vrátit v případě krize. Pokud dítěti není poskytována adekvátní péče, citová vazba nabývá různých kvalit (Seibert, Kerns, 2009). Matka, popřípadě jiná vztahová osoba, ke které je dítě citově připoutáno, není zaměnitelná s jinou osobou (Schuengel, van Ijzendoorn, 2001). Pokud matka není přítomna, když jí dítě potřebuje, prožívá stres. Dítě si může vytvořit citové připoutání i k jiným osobám než je matka, například se může jednat o učitelky ve školce (Howes, Hamilton, 1992) nebo starší sourozence (Seibert, Kerns, 2009). Tyto závěry jsou významné pro vnímání vývoje dětí v náhradních rodinách, popřípadě v ústavní výchově, naznačují, že dítě může být schopné kompenzovat si absenci citového pouta k matce navázáním vztahu k jiné osobě. Ještě v mladším školním věku je potřeba citového pouta intenzivní (Seibert, Kerns, 2009). Rovněž i pro děti v tomto o něco starším věku platí, že si mohou vytvořit citové pouto k sourozencům nebo i vrstevníkům. Schuengel & IJzendoorn (2001) ve svém výzkumu uvádí, že tyto náhradní osoby slouží k vytvoření citového pouta spíše dočasně. Pro toto období je rovněž typické, že děti vstupují do světa, zahajují školní docházku a navazují vztahy s vrstevníky, v tomto případě se nejedná o vytváření citových vazeb. Výzkumy, které se zabývají souvislostí rané citové vazby

a pozdějších projevů dítěte, naznačují vztah mezi citovou vazbou a úrovní poznávacích schopností, úrovní sociálních kompetencí, schopností vyrovnávat se se stresem a schopností řešit problémy (Bolen, 2000).

2 Charakteristika ústavní péče a vybraná zařízení

Pokud nastane situace, kdy se rodiče neumějí, nejsou ochotni nebo schopni se o své dítě postarat, je třeba tuto situace řešit skrze systém náhradní péče. V Úmluvě o právech dítěte v článku 20 stojí: „*Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem*“ (Úmluva o právech dítěte, čl. 20, bod 1). Pokud dítě nemůže vyrůstat v původní rodině, má právo vyrůstat v náhradní výchově. „*V ČR se tímto termínem rozumí všechny formy náhrady rodiny u dětí bez vlastního funkčního rodinného zázemí, tj. kojenecké ústavy, dětské domovy, diagnostické ústavy, výchovné ústavy, ústavní služby, pečovatelské rodiny (jimiž jsou i „rodiny“ pečovatelek v SOS dětských vesničkách), osvojitelské rodiny, svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodičů (obvykle prarodičů nebo jiných příbuzných) a poručenství* (Matoušek, 2008, s. 107). Bubleová a Kovařík (in Matějček a kol., 1999, s. 31) definují náhradní výchovnou péči jako „*formu péče o děti, které nemohou být z nejrůznějších důvodů vychovávány ve vlastní rodině. Nejčastěji jde o péči ústavní, v níž je dítě vychovááno až do své dospělosti.*“ Náhradní výchova je v České republice uskutečňována formou ústavní péče nebo náhradní rodinné péče.

Velkým nedostatkem tohoto systému je jeho roztržičnost. Práce s ohroženými dětmi a rodinami se dělí mezi ministerstvo práce a sociálních věcí, ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, ministerstvo zdravotnictví, ministerstvo vnitra a ministerstvo spravedlnosti. Na základě mezirezortní spolupráce těchto ministerstev byla zpracována Národní strategie ochrany práv dětí s akčním obdobím 2012 – 2018, která byla schválena usnesením vlády č. 4 ze dne 4. ledna 2012 a legislativní rámec se již částečně odrazil v novelizaci zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (MPSV, Transformace systému péče o ohrožené děti, 2018).

Transformaci předchází analýza současného systému péče o ohrožené děti, kterou zajišťuje Ministerstvo práce a sociálních věcí ve spolupráci s dalšími resorty a v současné době dochází k jejímu vyhodnocování. Jedná se o systémový projekt „*Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí*“, jehož hlavními cíli jsou podpora transformace systému péče o ohrožené děti v praxi; posílení mezirezortní a multidisciplinární spolupráce; podpora orgánů sociálně-právní ochrany dětí a dalších klíčových aktérů v oblasti síťování služeb pro ohrožené děti a rodiny; vytváření, podpora a rozvoj sítí služeb na lokální, krajské a celostátní úrovni; podpora nástrojů vedoucích

k nastavení, zjišťování a rozvoji kvality systému sociálně-právní ochrany a podpora a rozvoj náhradní rodinné péče (MPSV, Transformace systému péče o ohrožené děti, 2018).

K výkonu ústavní péče slouží v ČR zařízení ústavní výchovy a ochranné výchovy. Činnost těchto zařízení se řídí Zákonem o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů č. 109/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Ochranná výchova je jedním z ochranných opatření ukládaných soudem v trestním řízení. Ochrannou výchovu může soud mladistvému uložit, pokud:

- je péče a výchova v rodině nedostatečná a tento nedostatek nelze v rodině odstranit
- došlo k zanedbání dosavadní výchovy
- je prostředí, ve kterém mladistvý žije nevhodné, neposkytuje záruku jeho řádné výchovy a nepostačuje uložení výchovných opatření (Zákon č. 218/2003 Sb., § 22).

Dle Slovníku sociální práce (Matoušek, 2008) je ochranná výchova „*institut českého práva uplatňovaný v rámci trestněprávního soudního řízení jako tzv. ochranné opatření. Ukládá se v případech, kdy dítě straší než 12 let a mladší než 15 let spáchá čin, který je u dospělých postihován formou výjimečných trestů, dále v případech, kdy se dítě mladší než 15 let provinilo proti zákonu a není náležitě postaráno o jeho výchovu. K ochranné výchově lze kromě toho odsoudit i mladistvé, tj. osoby ve věku 15 a 18 roky, žijící v nevhodném prostředí.*“

Ústavní výchova je podle Slovníku sociálního zabezpečení opatření nařízené soudem, jsou-li výchova dítěte, jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj ohroženy nebo narušeny do takové míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, nebo jsou-li tu důvody, pro které nemohou rodiče výchovu zabezpečit (Slovník sociálního zabezpečení, 2018). Nařízení ústavní výchovy se řídí Občanským zákoníkem, § 971 – 975 v případě je-li výchova dítěte, jeho tělesný, rozumový, duševní stav nebo jeho řádný vývoj ohrožen nebo narušen do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu. Učiní tak, pokud dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby. Ústavní výchova je nařizována nejdéle na dobu 3 let. Tuto dobu lze pro přetrvání důvodů prodloužit opakovaně, vždy nejdéle na 3 roky. Soud je povinen nejméně jednou

za 6 měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení ústavní výchovy nebo zda je možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. K tomu je zapotřebí zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, vyjádření názoru dítěte a stanoviska rodičů dítěte (Zákon č. 89/2012 Sb., § 971 – 975).

V Pedagogickém slovníku (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 266) definuje ústavní výchovu: „*Tam, kde rodina z některých důvodů v péči o dítě naprosto selhává a není možné či vhodné zvolit osvojení nebo pěstounskou péči, je potřeba zajistit dítěti jiné výchovné prostředí.*“

V resortu Ministerstva zdravotnictví jsou zřizovány kojenecké ústavy a domovy pro děti do tří let věku. Jedná se o zařízení léčebně preventivní. Poskytují ústavní a výchovnou péči dětem do tří let věku. Kojenecký ústav je dle Slovníku sociální práce (Matoušek O., 2008, s. 84) „*Zařízení pro nejmenší děti (od narození do jednoho roku), které nemají možnost vyrůstat v rodině. V ČR patří do resortu zdravotnictví. Jeho vedoucím je lékař a vychovateli v něm jsou zdravotní sestry. Kojenecký ústav má za úkol poskytovat dětem základní péči, zajišťovat jejich sociálně-právní situaci v případě nezájmu rodičů ve spolupráci s oddělením sociálně-právní ochrany dětí zprostředkovat vhodný typ další výchovné péče...*“

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy spravuje diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Legislativně je činnost těchto zařízení vymezena zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů a Vyhláškou č. 438/2006 Sb., Vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Diagnostický ústav je výchovné zařízení internátního typu, kde je komplexně z hlediska psychologického a pedagogického vyšetřována mládež s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou. Vyšetření trvá zpravidla osm týdnů a poté jsou děti umístovány na základě vyšetření v zařízeních s dlouhodobějším pobytem. Do diagnostického ústavu jsou přijímány také děti, které jsou na útěku z ústavní výchovy.

Do dětského domova mohou být umístovány děti od 3 let do 18 let, nebo do ukončení přípravy na povolání, nejvýše však do 26 let. Základní organizační jednotkou dětského domova je rodinná skupina, ve které může být umístěno nejméně 6 a nejvíce 8 dětí různého

věku a pohlaví. Sourozenci jsou přednostně zařazováni do jedné rodinné skupiny. V dětském domově mohou být i děti s mentálním, tělesným, smyslovým postižením, s vadami řeči, případně s více vadami s nařízenou ústavní výchovou nebo na základě předběžného opatření, pokud stupeň jejich zdravotního postižení neodpovídá umístění do ústavu sociální péče nebo specializovaného zdravotnického zařízení (Vyhl. č. 438/2006 Sb.)

O děti je v dětských domovech pečováno podle jejich individuálních potřeb. Dětský domov je *„školské internátní zařízení pro výkon ústavní výchovy mládeže. Zajišťuje výchovnou, hmotnou a sociální péči mládeži s normálním duševním vývojem, která ze závažných důvodů nemůže být vychovávána ve vlastní rodině a nemůže být osvojena nebo umístěna v jiné formě náhradní rodinné péče“* (Průcha, Walterová, Mareš, 2001, s. 41). Matoušek (2008, s. 44) říká, že dětský domov je *„zařízení pro děti, které nemají možnost vyrůst v rodině, a to proto, že rodinu nemají, nebo proto, že rodina není schopna či ochotna se o ně starat. (tzv. sociální sirotci). V zemích našeho kulturního okruhu vysoce převažují sociální sirotci nad sirotky faktickými.“*

V dětském domově je státem zajišťována náhradní výchovná péče všem nezletilým dětem, které nemohly být osvojeny, umístěny v některých z forem pěstounské péče či předány do péče jiné osoby. Hlavním problémem u těchto dětí nebývají poruchy chování, ale neplnění rodičovských povinností rodiči a výkonu rodičovských práv. Dětský domov má v síti školských zařízení pro ústavní výchovu specifické postavení. Hlavním úkolem je zajištění všestranné výchovy, sociální a materiální péče dětem a mládeži, které nemohou být vychovávány v rodinném prostředí. Posláním dětských domovů je vytvořit prostředí, které bude přispívat k harmonickému vývoji osobnosti dítěte, poskytovat dostatek intimity, jistoty, pevné zázemí, dostatek podnětů a možností k rozvoji a uspokojování jeho citových potřeb (Švancar, Buriánová, 1988).

Přes veškerou snahu dětských domovů přiblížit se co nejvíce rodinné výchově s sebou nese výchova v domovech určitá specifika a nedostatky. Dle Matějčka (1992, s. 187) existuje rodinná výchova pouze tam, kde *„jsou uspokojovány potřeby dítěte i jeho nových vychovatelů, kde svazek má perspektivu trvalosti v čase, místě i osobách, kde jeden druhému patří.“*

V dětském domově se školou mohou být umístěny děti, které mají nařízenou ústavní výchovu, trpí vážnými poruchami chování, nebo duševní poruchou, mají uloženy ochrannou

výchovu a nezletilé matky s dětmi. Děti navštěvují školu, která je zřízena při dětském domově. Děti bývají do dětského domova se školou umístěny zpravidla od šesti let do ukončení povinné školní docházky.

Výchovný ústav je školské zařízení, které pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova. Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu a v jehož chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Do výchovného ústavu lze výjimečně umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou mladší 15 let, a to v případě zvláště závažných poruch chování. Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou (Středisko náhradní rodinné péče, Ústavní péče, 2017).

V resortu Ministerstva práce a sociálních věcí pracují Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Tato zařízení poskytují možnost rychlého umístění dětí v případě krize a zmiňují ho z toho důvodu, že velká část dětí přicházející z pěstounské péče je nejdříve umístěna do tohoto zařízení a až posléze probíhá řízení o nařízení ústavní výchovy. Činnost zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je upravena Zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Zařízení poskytuje ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Pomoc dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, zajištění zdravotní péče zdravotnickým zařízením a v psychologické a jiné odborné péči (Zákon č. 359/1999 Sb.).

3 Systém náhradní rodinné péče a jeho formy

V současné době je pouze ojediněle řešen případ skutečně osiřelého dítěte. Většinou se setkáváme s takzvaně sociálně osiřelými dětmi, které mají rodiče, ale ti se o ně nemohou, nechtějí nebo neumějí postarat. Tyto děti jsou přednostně svěřovány do péče širší rodiny nebo do péče osob, které dítě zná. Teprve druhou volbou je hledání osob, které dítě nezná a které jsou ochotny a schopny dítě přijmout do své rodiny (Středisko náhradní rodinné péče, Náhradní rodinná péče, 2017). Dítě je tak vychováváno v prostředí co nejvíce podobnému přirozené rodině.

„Náhradní rodinnou péči je možné definovat jako sociální opatření ve prospěch dítěte, o něž se jeho vlastní rodiče nemohou nebo nechtějí starat, anebo z vážných důvodů není žádoucí, aby se starali. Má dítěti úplně nebo částečně opuštěnému umožnit, aby vyrůstalo v rodinném prostředí, které by uspokojovalo jeho základní psychické potřeby, harmonicky rozvíjelo jeho osobnost a připravovalo je pro uspokojivé společenské zařazení“ (Matějček, Dytrych, 1994, s. 166).

Bubleová a Kovařík (in Matějček, 1999, s. 31) vysvětlují náhradní rodinnou péči jako *„formu péče o děti, kdy je dítě vychováváno „náhradními“ rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Tou je u nás zejména adopce (osvojení) a pěstounská péče.“*

Z mezinárodních smluv a z platných českých právních předpisů vyplývá, že náhradní rodinná péče má přednost před ústavní výchovou. Ústavní péče je stanovena až jako poslední možnost zajištění výchovy dítěte. Náhradní rodinnou péči upravuje Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů a Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Dle této legislativy je náhradní rodinná péče uskutečňována formou tzv. péče jiné osoby, osvojení, pěstounské péče, pěstounské péče na přechodnou dobu a poručnictví.

Prvním z institutů náhradní rodinné péče, který přichází do úvahy, v momentě, kdy se rodiče o své dítě z různých důvodů nestarají, je **svěření do péče jiné osoby**. Ve výběru vhodné osoby dá soud zpravidla přednost příbuznému dítěte, ale může to být i osoba blízká, ke které má dítě vytvořený citový vztah. Dítě tak zůstává v původní rodině nebo u známých osob (Středisko náhradní rodinné péče, Náhradní rodinná péče, 2019).

Osvojení je synonymum adopce. Průcha, Walterová, Mareš používají v Pedagogickém slovníku (2001) definici ze zákona o rodině: „*cílem osvojení je založit mezi osvojitelem a osvojenecem takový právní vztah jako mezi přirozenými rodiči a dětmi, a vytvořit tak osvojenému dítěti stabilní a harmonický domov. Osvojit lze pouze dítě nezletilé, o osvojení rozhoduje soud.*“ Zákon O rodině byl nahrazen novým Občanským zákoníkem, kde se „*osvojením rozumí přijetí cizí osoby za vlastní.*“ Osvojit lze i zletilého, není-li to v rozporu s dobrými mravy.

Osvojení tedy upravuje Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Mezi dítětem a osvojitelem vzniká příbuzenský vztah jako mezi dětmi a rodiči. Dítě získává příjmení osvojitelů, na místě rodičů jsou v rodném listě dítěte zapsáni osvojitelé a jsou tak zákonnými zástupci dítěte. O osvojení rozhoduje soud. Dítě musí být minimálně šest měsíců před rozhodnutím soudu v péči budoucího osvojitele (Adopce.com, 2018).

Osvojit lze pouze dítě tzv. právně volné. To znamená, že rodiče/zákonní zástupci podepsali písemný souhlas s osvojením. Druhým způsobem, jak se stane dítě právně volným, je dlouhodobý nezájem rodičů. Rozlišujeme 2 typy nezájmu: žádný zájem neboli nezájem od počátku života dítěte a kvalifikovaný nezájem, kdy se rodiče nezajímají po dobu alespoň 6 měsíců od jeho předání/odebrání do péče jiné osoby či zařízení (Gabriel, Novák, 2008, s. 42 – 44).

Poručenství je upraveno Zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Poručník je dítěti ustanoven soudem v případě, že rodiče dítěti zemřeli, nebo byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo byl výkon jejich rodičovské zodpovědnosti pozastaven, či jim byla omezena svéprávnost. Vůči dítěti má poručník všechny práva a povinnosti jako rodič, nemá však k dítěti vyživovací povinnost. Poručenství kontroluje soud a poručník je povinen podávat soudu zprávu o dítěti zpravidla jednou za rok.

3.1 Pěstounská péče

Pro účely zákona č. 359/1999 Sb., se jako pěstounská péče posuzuje péče o dítě poskytovaná osobou pečující nebo skutečnost, že je fyzická osoba osobou v evidenci. Bubleová (in Matějček, 2002, s. 16) definuje pěstounskou péči jako „*státem garantovanou a kontrolovanou formu náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali. Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů. Jediným*

rozhodujícím činitelem z hlediska právního je tu zájem dítěte. Svazek pěstounů s dítětem je podstatně volnější, než je tomu při osvojení, což má některé nevýhody, ale kupodivu také některé přednosti.“

Matějček (2002) rozděluje pěstounskou péči na:

- Individuální pěstounskou péči, která probíhá v běžném rodinném prostředí, tedy s pěstounkou a pěstounem, kteří většinou mají své vlastní děti nebo již děti vychovali. Dítě v takové péči nezískává příjmení pěstounů, z právního hlediska není jejich vlastním. Je žádoucí zachování kontaktu dítěte s jeho biologickou rodinou. „Individuální pěstounská péče je nejvhodnějším a nepostradatelným řešením v případech dětí, které nejsou vhodné pro adopci a jejichž výchova představuje určitá rizika a klade zvláštní výchovné nároky, takže není ani vhodné, aby byly vychovávány ve větším kolektivu (Langmeier, Matějček, 2011, s. 347).
- Skupinovou pěstounskou péči, která se odehrává v zařízeních pro výkon pěstounské péče. Jsou to velké pěstounské rodiny nebo SOS dětské vesničky. Pěstounské rodiny jsou rodiny, někdy i s vlastními dětmi, které přijali skupinu 4 – 6 nebo i více dětí. V SOS vesničkách je pěstounskou péčí pověřena sama matka – pěstounka. Té pomáhá většinou další osoba, které se říká teta a která matce pomáhá při vedení domácnosti a výchově dětí. Matka – pěstounka bydlí s dětmi v samostatném domečku a skupina těchto domečků představuje vesničku (Matějček, 2002, s. 16).

Gabriel a Novák (2008, s. 46 – 54) dělí pěstounskou péči na:

- „Klasickou“ pěstounskou péči, kterou dělí na individuální a skupinovou. Zvláštní formu potom tvoří příbuzenská pěstounská péče. Tu vykonávají především prarodiče, v menší míře potom tety a strýcové dětí, výjimečně i starší sourozenci dětí.
- Poručenskou péčí, která se uplatňuje v případě, že rodiče dítěte zemřeli, případně jsou zbaveni rodičovské zodpovědnosti, nebo pozbyli způsobilosti k právním úkonům. V Občanském zákoníku je tato péče nazvána poručenstvím. Poručník se stává zákonným zástupcem dítěte, ze zákona však mezi ním a dítětem nevzniká takový poměr, jaký je mezi rodiči a jejich dětmi. Poručník podává soudu zprávy o osobě poručence, jeho vývoji a prospívání, zpravidla v ročních intervalech. Rozhodnutí v podstatných záležitostech však podléhá schválení soudu. Poručník o souhlas nežádá biologické rodiče dítěte, ale soud.

- Pěstounskou péči na přechodnou dobu, v praxi se setkáváme i s označením profesionální pěstounská péče. Jedná se o péči v takovém případě, kdy biologičtí rodiče dítěte nejsou dočasně, po určitou dobu schopni vykonávat své rodičovské povinnosti a soustavně a kvalitně pečovat o dítě, nebo když se pro dítě zajišťuje dlouhodobější řešení ve formě klasické pěstounské péče nebo osvojení. Smyslem této péče by mělo být pomoci dětem v nouzi, pomoci jim překlenout období rozhodování o jejich dalším osudu a usnadnit jim zvládnout situaci. Rodičům dětí tak poskytnout čas na vyřešení problémů či vztahů, diagnostiku, terapii a prognózu dalšího řešení. Specifickými znaky pěstounské péče na přechodnou dobu je umístění dítěte na základě souhlasu biologických rodičů, prvotní účast a spolupráce s biologickou rodinou, zachování možnosti návratu dítěte do biologické rodiny (Gabriel, Novák, 2008).

Pěstounskou péči upravuje Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů a Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Pěstoun o dítě pečuje a zodpovídá za výchovu dítěte. Zastupuje dítě v běžných věcech a nemá k dítěti vyživovací povinnost. Mimořádné záležitosti musí pěstoun konzultovat se zákonným zástupcem a ten k jejich výkonu musí dát souhlas. Dítě je do pěstounské péče svěřeno na základě rozhodnutí soudu a jedině soud může rozhodnout o jejím zrušení. Ke zrušení pěstounské péče dochází ze závažných důvodů, ale vždy, když o to požádá pěstoun. Pěstounská péče zaniká po nabytí plnoletosti dítěte. Povinností pěstouna je udržovat, podporovat a rozvíjet vztahy dítěte s biologickými rodiči a dalšími příbuznými, umožňovat styk rodičů s dítětem. Pěstounská péče je podporována státem. Základní hmotné zabezpečení dítěte zajišťují dávky pěstounské péče. Pěstounské rodiny mají k dispozici systém odborných služeb pro náhradní rodiny (Středisko náhradní rodinné péče, 2019).

3.2 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounskou péči na přechodnou dobu upravuje Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Jde o dočasné řešení dítěte v krizi, v této péči může být dítě umístěno maximálně jeden rok. To však neplatí, kteří byli do péče pěstounů svěřeni postupně. Délka umístění

takových sourozenců se počítá od umístění posledního sourozence. Rodičům dítěte je tak poskytnut čas, kdy by mělo dojít k úpravě poměrů a mohli si dítě převzít zpět do své péče, popřípadě se během tohoto času hledá vhodná náhradní rodina. Pěstouni na přechodnou dobu pobírají dávky pěstounské péče a ze strany doprovázejících organizací je jim poskytována odborná pomoc. Procházejí obdobným procesem přípravy na pěstounství jako žadatelé o pěstounskou péči (Středisko náhradní rodinné péče, 2018)

Žadatelé o pěstounskou péči na přechodnou dobu jsou evidováni u krajských úřadů. Jsou ověřeni a připravováni na tento typ péče. Jejich povinností je po oslovení krajským úřadem dítě přijmout. Odmítnout péči mohou pouze ze závažných důvodů a případné odmítnutí je důvodem pro ukončení dohody o výkonu pěstounské péče a vyřazení z evidence. Pěstounem může být jednotlivec, manželský pár nebo partnerský pár. Pěstouni si dítě nevybírají a měli by být připraveni na to, že dítě rodinu během jednoho roku opustí. Podmínkou pro zařazení do evidence žadatelů o tento typ pěstounské péče je absolvování povinné přípravy, jejíž součástí je zvláštní školení v rozsahu 72 hodin (Středisko náhradní rodinné péče, 2018).

4 Příčiny předčasného ukončení pěstounské péče

Příčinami neúspěchu a předčasně ukončené pěstounské péče se u nás v minulosti zabývaly dvě studie. Autorem první z nich je PhDr. Jiří Kovařík, jedná se o studii „Úspěšnost náhradní rodinné péče“. V roce 1996 vyšla její první část a měla podtitul „Příčiny neúspěchu pěstounské péče. O rok později vyšla její druhá část s podtitulem „Úspěšné a zrušené pěstounské péče prizmatem spisové dokumentace a návštěv v rodinách“.

V roce 2010 Ministerstvo práce a sociálních věcí zveřejnilo výzvu k projektu „Zmapování a vyhodnocení důvodů, které vedly k předčasnému ukončení náhradní rodinné péče u skupiny dětí, které byly svěřeny do náhradní rodiny od roku 2000 (od účinnosti zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění) do roku 2009 se zřetelem na a) výběr, zprostředkování náhradní rodinné péče, b) druh náhradní rodinné péče, c) další situaci dítěte.“

V obou studiích se jako hlavní důvody pro předčasné ukončení pěstounské péče ukázaly výchovné problémy a nezvládnutí výchovy. S přibývajícím věkem dítěte narůstá i výskyt těchto problémů. Nejčastěji tak dochází k zrušení pěstounské péče mezi dvanáctým a sedmnáctým rokem dítěte. Častěji se s výchovnými problémy potýkají chlapci než dívky. Nejčastěji byla předčasně ukončena pěstounská péče příbuzného a jako druhá nejčastější cizí pěstounská péče. V obou dominují výchovné a jiné důvody. Jinými důvody se rozumí zrušení pěstounské péče na přání dítěte a případy bez oficiálně uvedeného důvodu (Bláhová, 2012). Předčasné ukončení z výchovných důvodů ovlivňuje nezvladatelnost, vzdor a asociální chování dětí (Kovařík, 1996). Další v pořadí uváděný důvod předčasného ukončení pěstounské péče jsou uváděny vysoké nároky pěstounů na dítě, generační problémy a přetížení rodiny počtem dětí. Nepřiměřené nároky na dítě jsou především požadavky na školní výsledky, poslušnost dětí a srovnávání svěřených dětí s biologickými. Stojí za to zmínit i nerealistická očekávání pěstounů a přehnanou ctižádostivost, jejich nezralost, agresivitu, nízkou toleranci a nedostatečnou adaptabilitu (Kovařík, 1996).

Vztahy v náhradní rodině byly zařazeny do kategorie „jiné důvody“ a podle Výzkumu MPSV (Bláhová, 2012) jsou faktory ovlivňujícími vztah pěstounů a dětí a vytvoření citové vazby mezi nimi, nedostatečné emoční ladění dětí, nedostatek něhy a vřelosti, menší schopnost empatie, upřednostňování jiných dětí. Důležitá je i kvalita vztahu mezi pěstouny,

příp. pěstounem a jeho partnerem. Pěstounská péče ovlivňuje život dětí vlastních i nevlastních, proto je třeba věnovat pozornost případné averzi dětí či soupeřivosti mezi nimi.

Na úspěšnost pěstounské péče má vliv i věk dítěte. Pěstouni preferují získat do péče děti mladšího věku. Vyšší věk klade větší nároky na výchovné kompetence pěstounů. Věk pěstounů ovlivňoval úspěšnost pěstounské péče méně často než věk dítěte (Bláhová, 2012).

Sobotková (2008) ve svých poznámkách k současné situaci v ústavní výchově dětí uvádí, že v Čechách přibývá případů dětí vrácených z pěstounské péče do domovů. Říká, že *„Svůj podíl na selhání pěstounské rodiny má někdy nedostatečná příprava žadatelů, někdy jejich ukvapené a odborníky nekorigované přání „mít dítě brzy“, často je to důsledkem nedostatku kvalitních odborných služeb pro pěstounské rodiny ve smyslu doprovázení. V některých případech je ale chování dítěte těžko výchovně ovlivnitelné (genetické předpoklady, disharmonický vývoj osobnosti u dítěte ve smyslu psychopatie) a pěstouni při sebevětší snaze a podpoře odborníků neuspějí“* (Sobotková, 2008, s. 107 – 112).

Problematikou zrušení náhradní rodinné péče se ve své analýze zabývala také Lenka Průšová (2009). Sledovala 122 dětí, které byly v průběhu let 2000 – 2009 umístěny z pěstounské péče do Diagnostického ústavu v Dobřichovicích. Největší obtíže spatřuje v rozhodování o zařazení do evidence žadatelů o pěstounskou péči, ve specifikaci skupiny dětí, pro kterou jsou žadatelé vhodní. Za zásadní považuje otázku možného přijetí dítěte do rodiny v případě, že v rodině již žijí vlastní děti, nebo přijaté děti, ke kterým se již vytvořila citová vazba. S těmito problémy se potýkaly všechny náhradní rodiny. Na straně dětí se problémy s nevhodným výběrem žadatelů projevily v tom, že dětem nebyl sdělen jejich původ, dítě bylo před umístěním do ústavní péče opakovaně diagnostikováno ve středisku výchovné péče, psychiatrické léčebně, umístováno v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc atd. Dále Průšová (2009) uvádí, že žadatelé nejsou připravení na projevy citové deprivace dětí a vnímají děti jako nevděčné, nevypočitatelné. Důvody návratu dítěte do ústavní výchovy označují pěstouni jako absenci citového pouta, neschopnost dítěte přijmout hodnoty rodiny, poruchy chování diagnostikované náhradní rodinou (nikoliv odborníky), nepřijetí dítěte sourozenci, dítě se samo chtělo vrátit do dětského domova, krizi v náhradní rodině. Jako další závažný problém uvádí přeceňování možností žadatelů. Ve snaze získat dítě do péče přehlíží rizika spojená s výchovou konkrétního dítěte, odlišnosti výchovy vlastních a přijatých dětí, dítě bylo předáno často po jednom setkání s žadatelem.

Náhradní rodina nemá dále sílu dítě vychovávat, umísťuje dítě do ústavní péče a dávají dítěti naději na návrat zpět do rodiny, v momentě, kdy je rozhodnuto o ústavní výchově, minimalizují kontakt s dítětem, nebo jej zcela odmítají. Na dítě má toto negativní vliv, i nadále považuje rodinu za svou a objevují se u něj ve zvýšené míře problémy s chováním, neurotické projevy, tendence k sebepoškozování. Rodina identifikuje jako viníka celé situace dítě a to tápe, hledá chybu v sobě a později v dospělých, kteří jej zradili. Průšová (2009) také upozorňuje na nedostatečně systematické provázení rodin, nahodilé řešení problémů s výchovou dítěte, dlouhé setrvání dítěte v náhradní rodině než si rodina přizná, že výchovu nezvládla, že nedošlo k vytvoření citové vazby. Jako doporučení uvádí, že chybí právní úprava, která by stanovila povinnost náhradních rodin průběžně spolupracovat s odborníky z oblasti náhradní rodinné péče. Bylo by tak možno sledovat průběh náhradní rodinné péče a včas diagnostikovat varovné signály.

Uvedené výzkumy a studie jsou z doby před zavedením novely Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů v roce 2013. Po zavedení této novely nebyl uskutečněn žádný podobný výzkum.

Aktuálně je na Ministerstvu práce a sociálních věcí realizován projekt z EU fondů s názvem „Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí“, jehož záměrem je zlepšení situace ohrožených dětí a rodin. Cílem projektu je navržení a odzkoušení procesů souvisejících s výkonem státní správy ve zvolených oblastech sociálně právní ochrany dětí (MPSV, 2019). Jednou z klíčových aktivit je „Rozvoj náhradní rodinné péče“, která je zaměřena na další profesionalizaci pěstounské péče, na zefektivnění systému, zprostředkování náhradní rodinné péče pro děti, zejména ve vztahu k dětem se specifickými potřebami. Tyto aktivity jsou v souladu s cílem Národní strategie ochrany práv dětí (Právo na dětství, 2019).

V rámci výše uvedené klíčové aktivity bylo zpracováno několik analýz. V Analýze stávajícího systému posuzování žadatelů o náhradní rodinnou péči v České republice byla zpracována statistika předčasného ukončení pěstounské péče za období let 2014 - 2016, kdy dochází k přechodu dítěte z pěstounské péče do ústavní výchovy (včetně zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc). Podíl na celkovém počtu dětí vyrůstajících v těchto letech v náhradní rodinné péče činil cca 1 % všech dětí. Zpracovatel uvádí, že k ukončení předčasné pěstounské péče dochází pouze velmi výjimečně, přesto, že byl v roce 2016 zaznamenán mírný nárůst těchto případů (Právo na dětství, 2019).

Vztáhneme-li ovšem počet umístěných dětí z pěstounské péče do ústavní výchovy k celkovému počtu zaniklých pěstounských péčí v daném roce, pohybuje se tento podíl mezi 6,4 – 8 % dětí. Jako další ukazatel jsem spočítala podíl těchto přechodů z pěstounské péče do ústavní výchovy na celkovém počtu dětí umístěných v daném roce do ústavní výchovy. Tento podíl činil 5,6 – 10,3 % z celkového počtu dětí umístěných v daném roce do ústavní výchovy. Tyto poměry mají vzrůstající tendenci, což poukazuje na to, že se z pěstounské péče přemísťuje do ústavní výchovy stále více dětí, např. v roce 2014 to bylo 109 dětí a v roce 2016 již 172 dětí. K výpočtům byly použity statistiky Ministerstva práce a sociálních věcí o výkonu sociálně-právní ochrany dětí. Hodnoceny byly pouze roky 2014 až 2017, protože ve statistikách nejsou před rokem 2014 evidovány počty dětí odcházejících z pěstounské péče do ústavní výchovy. Ze statistik Ministerstva práce a sociálních věcí dále vyplývá, že se každoročně zvyšuje počet dětí umístěných v náhradní rodinné péči, ale počet dětí umístěných v zařízeních ústavní výchovy se nijak zásadně nemění (Statistiky, MPSV, 2019).

4.1 Dopady předčasně ukončené pěstounské péče na psychický vývoj dítěte

Ve své praxi se setkávám poměrně často s předčasným ukončením pěstounské péče, a to jak ze strany pěstouna, tak ze strany dítěte. Obecně v jakýchkoliv česky psaných materiálech je těžké dohledat, jakým způsobem neúspěšná pěstounská péče ovlivňuje psychiku dítěte. Pokud sáhneme do zahraničních zdrojů, jsou dostupné výzkumy zabývající se „znovu navrácením“ dětí do pěstounské péče. Z těchto výzkumů vyplývá, že u dětí, které si prošly opakovanými navráceními do pěstounské péče a zpět do ústavní výchovy, je větší pravděpodobnost výskytu zdravotních problémů či problémů v chování, psychických problémů (Eggertsen, 2008) a rovněž mají ztíženou šanci na dosažení trvalejšího umístění v určité rodině (Barth a kol., 2008). U dětí, které si již prošly zrušením pěstounské péče a navrácením do ústavní výchovy, je větší riziko, že v případě znovu navrácení do pěstounské péče bude tato pěstounská péče opět neúspěšná (Jedwab, Shaw, 2017). Naopak prostřednictvím života v úspěšné a dlouhodobé pěstounské péči jsou dítěti poskytnuty dostatečné podmínky pro úspěšný psychický vývoj (Ferrara a kol., 2013).

Problémem neúspěšnosti pěstounské péče jsou nejvíce zasaženy děti v období pubescence a adolescence, pokud dojde k předčasnému zrušení pěstounské péče v tomto věku, je téměř nulová šance na jejich další umístění v náhradní rodině. V souvislosti s charakteristikami těchto dvou vývojových období, kdy pro pubescenci je typické pohlavní

dospívání, hormonální změny, hledání vlastní identity, vnitřní nejistota, impulzivní chování, experimentování, radikalismus či hledání jistoty ve vrstevnických vztazích a pro adolescenci je to ustupující labilita, větší samostatnost, postupná stabilizace sebedůvěry, pomalý ústup radikalismu a kritičnosti v závislosti na životních zkušenostech, získávání zkušeností z prvních milostných vztahů či například touha po nezávislosti, lze konstatovat, že tato vývojová období jsou pro jedince náročná již ze své podstaty, natož pokud v těchto obdobích prožijí ztrátu rodinného zázemí, které pro ně znamená jistotu a stabilitu. Tůmová (2014, s. 66) uvádí, že *„zpřetrháním vztahu mezi dítětem a pěstounem může dojít k závažnému psychickému rozkolísání, kdy může dospívající ztratit identifikaci s tím, kam „správně patří“, tedy jaké místo v sociální struktuře má správně zaujmout.“* Tůmová (2014) dále popisuje, že zrušení pěstounské péče často svědčí o tom, že si pěstouni nedokázali s dítětem vytvořit vazbu a mladistvý díky tomu může prožívat hlubokou existenciální úzkost. Oporu může nalézt v partě vrstevníků, která ho přivede ke kriminální činnosti. Dalším tlakem na dítě může být školní selhávání a společně se zrušením pěstounské péče může vyvolat rizikové chování, které je alternativní cestou k dosahování úspěchů. *„Zrušení pěstounské péče může adolescenta natolik znejistit, že nedokáže vymezit vlastní identitu a nezvládne volbu dalšího směřování“* (Tůmová, 2014, s. 67). Difúzní a negativní identita jsou nežádoucími variantami dalšího směřování a nemohou sloužit jako základ osobnosti.

4.2 Následná péče o děti, které přešly z pěstounské péče do ústavní výchovy

Situace psychologické péče v dětských domovech je problematická. Podle průzkumu Hospodářských novin, který byl proveden v září roku 2018, zaměstnává psychologa čtrnáct procent ze 122 dětských domovů a to většinou pouze na částečný úvazek. V Kraji Vysočina v tu dobu neměl psychologa ani jeden z osmi dětských domovů. Jihomoravský kraj vyhodnotil situaci jinak a odborníci došli k závěru, že odborná psychologická péče je v dětských domovech potřeba. Do dětských domovů v tomto kraji bylo uvolněno více jak tři miliony na zajištění psychologické péče (Šrajbová, Hospodářské noviny, 2018)

Dětem z dětských domovů práce psychologa chybí. Podle odborníků však není nutné, aby v domovech byl zaměstnán psycholog na plný úvazek. Pro navázání důvěry mezi psychologem a dítětem považují jako lepší variantu, když psycholog do dětského domova dojíždí a je mimo ústav. Psychology a terapeutickou péči prosazuje do dětských domovů také nezisková organizace Mimo domov. V současné době probíhají snahy prosadit

dostupnou psychologickou péči do chystané novely zákona o ústavní výchově. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy podporuje personální zabezpečení dětských domovů specialisty (Hospodářské noviny, 2018).

Současný systém dostatečnou psychologickou péči nenabízí. Psycholog není součástí týmu zaměstnanců dětského domova. Etopedická a psychologická pomoc přichází většinou z řad zaměstnanců vzdělaných v těchto oborech pracujících na pozici vychovatele, terapeutickou péči však nahradit nedokážou. Problémem je i nedostatek psychologů všeobecně. Často je nutno s dětmi dojíždět za psychologem desítky kilometrů.

V této oblasti však pozoruji určitý posun. Přesto, že psycholog není součástí personálu dětských domovů, snaží se domovy tuto péči zajistit, i když často až v nevyhnutelné situaci. V dětském domově, ve kterém probíhal výzkum k této bakalářské práci, je psycholog zaměstnán na základě dohody o provedení práce, musí však být hrazen z provozních nákladů dětského domova a tyto peníze pak samozřejmě chybí někde jinde. V letošním roce se podařilo tomuto dětskému domovu získat na psychologickou pomoc dětem částku padesát tisíc z projektu Nadačního fondu Albert.

5 Uvedení do empirické části bakalářské práce

Hlavním cílem empiricky orientované části bakalářské práce je popsat problematiku přechodu z neúspěšné pěstounské péče do ústavní výchovy z pohledu dětí ve vybraném dětském domově, které si tuto situaci zažily. Na základě hlavního cíle byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

VO1: Jaké jsou příčiny neúspěchu pěstounské péče z pohledu dětí, které si touto problematikou prošly a které tvoří výzkumný vzorek?

VO2: Jak děti z výzkumného vzorku vnímají dopad neúspěšné pěstounské péče na sebe sama?

VO3: Probíhala u dětí ve výzkumném vzorku následná odborná péče (např. psychologická, etopedická) s cílem minimalizovat dopady přechodu z neúspěšné pěstounské péče do ústavní výchovy na psychický vývoj těchto dětí?

5.1 Metodologie empirické části bakalářské práce

Vzhledem ke specifické povaze a určité citlivosti tématu byly zvoleny kvalitativní metody výzkumu. Dle Říčana (2009) jsou tyto metody vhodné proto, že se snaží o pochopení individua v jeho jedinečnosti a zachycení hloubky případu. *„Kvalitativní výzkum zahrnuje popis a interpretaci sociálních nebo individuálních lidských problémů a jeho podstatou je vytvoření komplexního, holistického obrazu o zkoumaném problému (Hendl, 2005, s. 12).“* Kvalitativní výzkum umožňuje *„do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat určitý široce definovaný jev a přinést o něm maximální množství informací“* (Švaříček, Šedřová, 2007, str. 24).

V rámci výzkumného šetření k této bakalářské práci byla využita metoda polostrukturovaného rozhovoru. Děti ve výzkumném vzorku odpovídaly na předem připravené otázky, zároveň jim však byl poskytnut dostatek prostoru pro doplnění odpovědi, případně další otázky z jejich strany. Díky metodě polostrukturovaného rozhovoru bylo možné držet se jednak předem stanovených otázek, zároveň však pružně reagovat na odpovědi respondentů a doptávat se jich prostřednictvím doplňujících otázek.

Před realizací jednotlivých rozhovorů bylo nutné seznámit se s anamnestickými údaji vybraných dětí, které jsou popsány v další části této práce. Další z výzkumných metod bylo

vytvoření kazuistiky. Tradiční definice vymezuje kazuistiku, neboli také případovou studii, jako „*studium jednoho či několika málo případů*“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 96). Kazuistika je způsob, jakým je možné porozumět složitějším sociálním jevům. Její výhodou bezpochyby je, že jako metoda sběru dat probíhá v co nejpřirozenějším prostředí a že je založená na využití více informačních zdrojů a více metodách sběru dat (Švaříček, Šed'ová, 2007). Za nevýhodu lze považovat časovou náročnost či potřebu velkého množství dat, aby bylo možno data interpretovat. Jednotlivé kazuistiky byly vypracovány na základě rodinné a osobní anamnézy, dále byly zpracovány informace o dítěti, které vycházejí ze zpráv vychovatelů, diagnostického ústavu, opírají se o hodnocení psychologa.

5.2 Charakteristika místa výzkumného šetření a výzkumného vzorku

Do dětského domova, který byl vybrán pro výzkumné šetření, jsou přijímány děti ve věku od 3 do 18 let, případně do 26 let. Jeho kapacita je 32 dětí. Jedná se o dětský domov rodinného typu se čtyřmi rodinnými skupinami. V každé z nich je maximálně osm dětí a dva vychovatelé. Děti v jednotlivých skupinách bydlí v dvoulůžkových pokojích, každá skupina může využívat vlastní obývací místnost, kuchyň a sociální zařízení. V dětském domově je k dispozici také jedna skupina pro děti starší 15 let, ve které děti působí samostatněji. V rámci dětského domova je také zřízen cvičný byt pro děti, kterým již bylo osmnáct let.

S ohledem na to, že cílem kvalitativního výzkumu není zobecnitelnost či reprezentativnost vzhledem k populaci, ale zaměření na konkrétní problém, byly pro sběr dat cíleně vybrány čtyři děti (tři chlapci a jedna dívka), které jsou v zařízení pro výkon ústavní výchovy a prošly si neúspěšnou pěstounskou péčí. Věk dětí se pohybuje od 13 do 17 let. Rozhovory byly vedeny citlivě s ohledem na situaci a zachování anonymity respondentů. Rozhovory byly vedeny s každým respondentem o samotě a v prostředí, které jim bylo příjemné a co nejpřirozenější. Respondentům byl vysvětlen průběh rozhovoru, způsob, jakým budou získávána a zpracována data, zároveň, jak bude s daty naloženo po zpracování. Respondentům bylo zdůrazněno, že účast na rozhovoru je dobrovolná a nemusí odpovídat na subjektivně nepříjemné otázky. Všichni respondenti souhlasili s pořízením nahrávky rozhovoru.

Jednotlivé rozhovory s respondenty byly s jejich souhlasem nahrávány, následně byl realizován doslovný přepis těchto rozhovorů. Analýza dat proběhla prostřednictvím otevřeného kódování. „*Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje*

rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 211). Jedná se o proces, během kterého je přepsaný text rozdělen na jednotky, těmto jednotkám přiřazeny kódy, tyto kódy jsou následně systematicky kategorizovány podle podobnosti. Jedná se o metodu, která má induktivní charakter, kdy na základě získaných dat vytváříme kategorie a pojmy (Švaříček, Šed'ová, 2007).

5.3 Kazuistiky dětí ve výzkumném vzorku

V následujícím textu budou představeny zpracované kazuistiky dětí ve výzkumném vzorku. Pro zachování anonymity údajů nejsou uvedena jména. Při vytváření kazuistik bylo pracováno s dostupnými údaji, což se projevilo například v informacích o biologických rodičích či dalších sourozencích, u některých dětí nejsou tyto údaje k dispozici.

Chlapec K.

Chlapec K. (nar. 2002) byl přijat do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v prosinci 2016 společně se svými dvěma sestrami. Sourozenci byli přijati na základě výpovědi chlapce o nežádoucím chování pěstounů vůči němu a jeho sestrám. Chlapec K. hovořil o nepřiměřené práci na statku, nepřiměřených fyzických trestech, absenci volného času, nemožnosti navštěvování zájmových kroužků, styku s vrstevníky apod.

Chlapec K. žil v pěstounské rodině od svých čtyř let. Vlastní rodiče chlapce byli zbaveni rodičovské odpovědnosti. Kromě jeho sester (nar. 2003 a 2004) v pěstounské rodině žil ještě další chlapec. Pěstouni dále mají čtyři vlastní, již dospělé děti.

Chlapec K. strávil v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc celkem rok. Chlapci nebyla po přechodu poskytnuta psychologická péče. Počáteční adaptace chlapce na zařízení proběhla v normě, rychle se zapojil do kolektivu, respektoval pravidla. Ve škole prospíval s průměrným prospěchem, projevoval i svoje sportovní či muzikální nadání. Po roce došlo na základě provedeného dokazování okresního soudu, které zahrnovalo kromě výpovědí i znalecké posudky, ke zrušení pěstounské péče a nařízení ústavní výchovy. Okresní soud dospěl k závěru, že pěstouni negativně ovlivnili psychický vývoj nezletilých dětí, děti vedli k sociální izolaci, dále psychicky a fyzicky týrali. U sester chlapce byly zjištěny příznaky zneužívaného a zanedbávaného dítěte, a to zejména v citové oblasti vlivem výchovného působení pěstounů. Finanční prostředky pro materiální zajištění dětí nebyly využívány pro zajištění jejich volnočasových aktivit. Děti byly využívány pro práci na statku,

rozsah práce okresní soud hodnotil jako nepřiměřený a neodpovídající věku dětí, vedoucí k tomu, že děti neměly volný čas pro sebe, nemohly být v kontaktu s vrstevníky a nemohly navštěvovat kroužky. Rovněž došlo k sexuálnímu atakování sester ze strany jiného chlapce, který rovněž žil v pěstounské rodině. V rozsudku je dále uvedeno, že pěstouni nepodporovali děti a jejich vývoj, naopak je ponižovali, podceňovali, psychicky a fyzicky trestali, izolovali a drželi je v naprosté závislosti, aby nezískaly vlastní názor.

Ze znaleckého posudku chlapce K.: Rozumové schopnosti posuzovaného se nacházejí v pásmu normy, intelekt odpovídá věku. Psychický vývoj a vývoj osobnosti se jeví v pásmu populačního průměru a bez příznaků psychopatologie. Není schopen objektivně posoudit, kde je v případě výchovného působení vychovatelů norma, v sociálních vztazích je nestálý, nejistý, chybí mu zakořenění. Zpočátku přijal normu rodiny pěstounů, později se začal srovnávat s podmínkami vrstevníků. Má sklon ke zkreslování informací ve svůj prospěch. Jeho výpověď je reprodukcí skutečně prožitých událostí, ale reprodukcí nepřesnou. Jednotlivosti, které popisuje, jistě prožil, ale spojuje je do určitého celku tak, aby jim dal smysl, jak jej sám v současné době vnímá. Tím mohlo dojít i ke značnému posunu v jejich významu, intenzitě a smyslu. Celkový přístup pěstounů, jejich přísný a omezující výchovný styl se negativně odrazil na psychickém vývoji chlapce. Jeho sebevědomí je narušeno, měl možnost se rozvíjet dvojím způsobem. Buď by přijal roli méněcenného, nebo by se naopak snažil mnohdy i nepřímými manipulativními způsoby svůj pocit hodnoty získat. Tím došlo k narušení jeho vývoje v sociální oblasti. Na tomto stavu se podílí i předchozí vývoj v jiných výchovných prostředích, raná citová deprivace a dědičné faktory. V oblasti emocionální se působení pěstounů podílelo na menší schopnosti navázat trvalé a hluboké vztahy s blízkými osobami. K pěstounům má nyní potlačený vztah, snaží se o lhostejný postoj. V minulosti pro něho oba byli referenčními osobami, autoritou a vzorem, zejména pěstoun. Později se jeho vztah měnil, viděl je více kriticky. Postoj odstupu v současné době je do jisté míry i obranou, nemá zatím vztah k nim uzavřený, odžítý. Nejbližší vztah má ke svým sestrám. Současně je však patrná ambivalence, sestry pociťuje současně jako překážku ve svém vlastním vývoji a začlenění se do společnosti.

Aktuálně je chlapec K., kterému je nyní 16 let, v ústavní výchově přes jeden rok. Celkově tak nežije v pěstounské rodině již přes dva roky. V současnosti se chlapec potýká se závažnými výchovnými problémy. Opakovaně porušuje základní pravidla soužití v dětském domově, neplní školní povinnosti, je velmi drzý, arogantní, opozičně diskutující, s nesmyslnou argumentací mimo realitu, s trvalým prosazováním svých priorit. Pokud mu

není vyhověno, situuje se do role ublíženého „chudáka“. Naopak dehonestující postoje vykazuje k oběma sestrám. Řešen pro protispolečenské protiprávní jednání s uložením opatření soudu (podával nezletilým osobám alkohol a marihuanu), experimentuje s návykovými látkami.

Ze závěru z rozhovoru s etopedem (konaném dne 18. 2. 2019): Chlapec s projevy poruchy chování a emocí v důsledku osobnostních zvláštností, zátěže nepříznivých sociálních faktorů v biologické i náhradní rodině, aktuálně akcentovaných pocity frustrace, nenaplněné potřeby otevřené budoucnosti, adolescentními nezralými postoji.

Aktuálně chlapec K. není příznivě motivován ke změně, s neobjektivním náhledem na své chování, podřizuje se výhradně účelově pod hrozbou trestů, ale své postoje nemění. Dětský domov vyčerpал již všechny dostupné výchovné postupy ke zmírnění a eliminaci výchovných problémů chlapce (individuální přístup, úprava režimu a pravidel, spolupráce s OSPOD, se školou), přesto nedochází ke zlepšení chování chlapce. Chlapec K. bude na základě předběžného opatření soudu umístěn na osmitýdenní pobyt do diagnostického ústavu.

Chlapec T.

Chlapec T. (nar. 2001) byl přijat do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v červnu roku 2013. Do zařízení byl umístěn z pěstounské péče. V pěstounské rodině žil od července 2010 společně se svou sestrou. V roce 2013 se u chlapce začaly projevovat první drobné krádeže ve škole a v rodině. Ke krádežím se připojily i vulgarity a nevhodné chování. Když se chlapec začal dopouštět krádeží, ztratila pěstounka ochotu jeho chování snášet. V prosinci 2013 byl předběžným opatřením soudu svěřen do péče dětského domova a v dubnu 2014 byla soudem pěstounská péče zrušena a nařízena ústavní výchova.

Před pěstounskou péčí žil chlapec T. od roku 2007, tedy od svých 6 let, v dětském domově, kam byl umístěn pro zanedbávání péče a pro psychické a fyzické týrání. Rodiče byli podmíněčně odsouzeni za týrání svěřené osoby. Biologická matka chlapce opustila společnou domácnost, často se s dětmi stěhovala, měnila partnery. Z důvodu nadměrného užívání alkoholu a opakovaných výhrad nad výchovou chlapce byl stanoven soudní dohled. V roce 2011 otec chlapce zemřel. Biologická matka je aktuálně nezvěstná.

Chlapec T. měl v dětském domově velké výchovné problémy – nerespektoval autority, nepřipravoval se do školy, lhal, kradl, několikrát se opil. Na základě těchto problémů nejdříve docházel do ambulance střediska výchovné péče, posléze byl umístěn na pobyt do diagnostického ústavu. Z dostupných zpráv vyplývá, že chlapec T. je chlapec s průměrnými intelektovými předpoklady. Osobnostně je extrovertní povahy, emočně citlivý, zranitelný s nižší frustrační tolerancí. V zátěži je nejistý, reaguje zbrkle. Má nižší sebevědomí a negativní sebehodnocení, které si potvrzuje nezvládnutím vytyčených cílů. Emocionalita je nezralého charakteru, navenek působí povrchně a v případě konfliktních situací agresivně, protože nemá zdroje na zvládnutí krize. Uvnitř něho se však nachází bohatý emocionální život, který se snaží nepřipouštět si k tělu. Vzhledem k tomu, že se obtížně orientuje sám v sobě a má negativnější zkušenosti s lidmi, neumí si tak dobře počínat v interpersonálních situacích. Vykazuje projevy citové deprivace, je frustrovaný nezájmem o jeho osobu a nejistou budoucností. Toto si kompenzuje prožitky, a to rizikovými činnostmi, kouřením, alkoholem, drogovými experimenty a loajlností ke kamarádům, kteří ho přijímají, z čehož hrozí riziko zneužití.

Vzhledem k přetrvávajícím výchovným problémům byl chlapec T. v září 2018 přemístěn do výchovného ústavu.

Dívka L.

Dívka L. (nar. 2003) byla přijata do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v prosinci 2016 společně se svými dvěma sourozenci (sestra – nar. 2004, bratr – nar. 2002). Sourozenci byli přijati na základě výpovědi bratra o nežádoucím chování pěstounů vůči němu a jeho sestřím. Bratr hovořil o nepřiměřené práci na statku, nepřiměřených fyzických trestech, absenci volného času, nemožnosti navštěvování zájmových kroužků, styku s vrstevníky apod.

Dívka L. žila v pěstounské rodině od svých tří let. Vlastní rodiče dívky byli zbaveni rodičovské odpovědnosti. Kromě jejích sourozenců v pěstounské rodině žil ještě další chlapec. Pěstouni dále mají čtyři vlastní, již dospělé děti. Z osobní anamnézy je také nutné zmínit, že dívka L. má diagnostikovanou lehkou mentální retardaci s poruchami chování, poruchu aktivity a pozornosti a smíšenou poruchu chování a emocí. Je psychiatricky medikována.

Dívka L. pobývala v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc celkem rok. Po přijetí jí byla poskytnuta pravidelná psychologická péče. Již od počátku pobytu se

objevovala vzdorovitost, tendence nerespektovat vychovatele, vyžadování pozornosti, úzkostné prožívání, časté afektivní výbuchy, zároveň také sebepoškozování (způsobování si řezných ran, rozškrabávání ran), vyhrožování skokem z okna. Dívka L. měla rovněž od počátku potíže se zapojením do kolektivu, vrstevníci v zařízení ji vzhledem k jejím osobnostním charakteristikám a projevům chování nechtěli přijmout do kolektivu. Dívka L. se tak uchýlovala k navazování vztahů s malými dětmi. Objevovala se u ní rovněž tendence kupovat si pozornost, zájem či vztahy s ostatními výměnou různých věcí.

Po roce pobytu v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc došlo na základě provedeného dokazování okresního soudu, které zahrnovalo kromě výpovědí i znalecké posudky, ke zrušení pěstounské péče a nařízení ústavní výchovy. Okresní soud dospěl k závěru, že pěstouni negativně ovlivnili psychický vývoj nezletilých dětí, děti vedli k sociální izolaci, dále psychicky a fyzicky týrali. U dívky L. a její sestry byly zjištěny příznaky zneužívaného a zanedbávaného dítěte, a to zejména v citové oblasti vlivem výchovného působení pěstounů. Finanční prostředky pro materiální zajištění dětí nebyly využívány pro zajištění jejich volnočasových aktivit. Děti byly využívány pro práci na statku, rozsah práce okresní soud hodnotil jako nepřiměřený a neodpovídající věku dětí, vedoucí k tomu, že děti neměly volný čas pro sebe, nemohly být v kontaktu s vrstevníky a nemohly navštěvovat kroužky. Rovněž došlo k sexuálnímu atakování dívky L. a její sestry ze strany jiného chlapce, který rovněž žil v pěstounské rodině. V rozsudku je dále uvedeno, že pěstouni nepodporovali děti a jejich vývoj, naopak je ponižovali, podceňovali, psychicky a fyzicky trestali, izolovali a drželi je v naprosté závislosti, aby nezískaly vlastní názor.

Ze znaleckého posudku dívky L.: Osobnost dívky se vyvíjí disharmonicky s četnými psychickými poruchami, zejména v oblasti sociálních vztahů a emočním vývoji. Její morálně volní vlastnosti jsou silně oslabené, pravidly se řídí pouze pod přímým vlivem autority či tlakem situace, což je způsobeno i mentálními schopnostmi – v situaci se špatně orientuje, její mentální schopnosti se pohybují v pásmu lehké mentální retardace. Dívka L. obecně není schopna věrně reprodukovat děj. Její výpověď nelze považovat za reprodukci skutečně prožitých událostí ani v celku, ani v jednotlivostech. Je možné, že určité útržky vzpomínek si automaticky vybavuje, ale pravděpodobně na nich staví nadstavbu. Jednání pěstounů se ve vývoji dívky odrazilo, a to jak v kladném smyslu, dostala zázemí, jistotu v síti rodinných vztahů, péči, pozornost, vedení, hranice. Na druhou stranu se jednání pěstounů jeví málo citlivé a málo adekvátní schopnostem a možnostem dívky. To se negativně odrazilo v rozvoji, resp. zesílení jejích poruch v psychickém vývoji, který je narušen. Došlo k narušení v oblasti

emočního, sociálního vývoje, v oblasti budování sebevědomí. U dívky lze sledovat projev syndromu týraného dítěte. Nejužší vztah má ke svým sourozencům. Vztah k pěstounům prošel dramatickým vývojem, od závislosti přes období nejistot až k současnému odmítání. Zcela negativní vztah má dívka k dalšímu chlapci v pěstounské péči.

Aktuálně je dívka L., které je nyní 16 let, v ústavní výchově přes jeden rok. Celkově tak nežije v pěstounské rodině přes dva roky. Za uplynulé dva roky má za sebou několik pobytů v psychiatrické nemocnici. Důvodem hospitalizace bylo výše popsané chování, zejména sebeškozování, suicidální tendence, afektivní výbuchy. Aktuálně navštěvuje 9. třídu praktické školy, ve škole má k dispozici asistenta pedagoga. Dívka L. se stále potýká s výchovnými problémy souvisejícími s jejími psychickými poruchami a oslabenými rozumovými schopnostmi. Svým chováním narušuje chod celé rodinné skupiny. Vyžaduje neustálou vychovatelovu pozornost. Není schopna posoudit vhodnost svého jednání, provokuje ostatní, chová se infantilně. Pokud je po ní vyžadováno základní plnění jejích povinností, vmlouvá se, že je jiná než ostatní, že práci neumí, nedokáže to. Reaguje nepřiměřeně, vzteká se. Přechází z nálad plačtivosti do agresivity – hází židlemi, bouchá dveřmi. V afektu bývá velmi vulgární. Nerespektuje skoro žádná pravidla – chce jen uspokojit své potřeby. Má tendenci si hrát s hračkami pro malé děti, stylizuje se do princezen. Stále má problémy s tím, že nezapadá do kolektivu, v dětském domově nemá žádného stálějšího kamaráda. Nevychází ani se svými sourozenci.

Chlapec P.

Chlapec P. (nar. 2005) byl přijat do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v říjnu 2013 z důvodu velmi špatné bytové situace rodičů, u rodičů také abúzus alkoholu. Nad výchovou chlapce byl stanoven dohled již v roce 2008, kdy matka chlapce často měnila místa pobytu, měla problémy s alkoholem a zanedbávala péči o něj. Ze záznamů z roku 2013 vyplývá, že matka nadměrně konzumovala alkohol, o syna se nestarala a při jeho převozu do Bukovan na ozdravný pobyt byly na těle chlapce zjištěny modřiny a bylo podezření na jeho týrání. Biologický otec o chlapce nejevil zájem, projevil souhlas s nařízením ústavní výchovy. Ústavní výchova byla nařízena v roce 2014.

Chlapec v době přijetí do zařízení navštěvoval 2. třídu, bylo mu 8 let. Na zařízení se adaptoval, v chování byl bezproblémový. Dodržoval pravidla zařízení, neměl obtíže v dětském kolektivu. Potíže se objevovaly pouze ve škole, byly způsobené nepodněným

rodinným prostředím a vysokou absencí chlapce před přijetím do zařízení. S rodiči byl v pravidelném kontaktu.

Postupem času (v průběhu dalšího půl roku) došlo ke změně chování chlapce v dětském domově – začaly se objevovat záchvaty vzteku, slovní i fyzická agresivita, odmítání plnění povinností. V dětském kolektivu nebyl oblíbený, protože na sebe přitahoval pozornost negativním způsobem, ostatní děti často provokoval, hádal se s nimi, pral. Snížila se také intenzita kontaktů s matkou. Matka chlapce často kontaktovala opilá, rovněž ho udržovala v naději, že se vrátí domů.

Na počátku roku 2016 o chlapce P. projevila zájem pěstounská rodina. Seznámili se spolu na vánoční besídce v dětském domově. Od té doby byl v rodině opakovaně na pobytech, z pobytů se vracel spokojený, sám se vyjadřoval, že si dokáže představit, že by v rodině žil trvale. Chlapec P. byl tedy v červnu 2016 svěřen do předpěstounské péče. V listopadu 2016 si pěstounka podala návrh na svěření chlapce do pěstounské péče. Při prošetřování, jehož účelem bylo zjištění vhodnosti budoucí pěstounky a její rodiny v další péči, byla zjištěna skutečnost, že setrvání chlapce v péči budoucí pěstounky se jeví jako vysoce rizikové pro jeho duševní a citový vývoj. Z výsledků psychologického posouzení vyplynulo, že pěstounka není schopna chlapci zajistit klidné a citově vřelé prostředí (bližší informace nejsou známy). Pro zajištění klidného a citově vřelého prostředí bylo doporučeno umístit chlapce do pěstounské péče na přechodnou dobu. Na základě doporučení byla vytipována vhodná pěstounka na přechodnou dobu, byl podán návrh na nařízení předběžného opatření, soud však návrhu nevyhověl. V březnu 2017 vzala „předpěstounka“ zpět svůj návrh ve věci svěření chlapce do své pěstounské péče. Spolu s manželem se vyjádřili, že si s chlapcem „nesedlí“. Řízení o svěření chlapce do pěstounské péče bylo tak zastaveno. Následně byl chlapec svěřen do pěstounské péče na přechodnou dobu, kde žil do července roku 2017. Poté se vrátil zpět do dětského domova.

Po návratu do dětského domova se opět objevovaly výchovné problémy v podobě odmítání plnění povinností, výbuchů vzteku, fyzické i verbální agresivity, emoční nestability. Výbuchy zlosti se objevovaly především, pokud chlapci bylo něco vytčeno. Měl tendenci neustále prosazovat svůj názor a dostával se tak do konfliktu se všemi okolo. Rovněž měl tendenci podceňovat sám sebe. Začal kouřit, měl problémy s nadváhou. Sebepoškozoval se (rozškrabával si rány, bouchal se, vytrhával nehty). Již v pěstounské péči na přechodnou dobu a následně při pobytu v dětském domově mu byla poskytována psychologická péče.

Výchovné problémy však vygradovaly natolik, že došlo k hospitalizaci v psychiatrické nemocnici, kde mu byla diagnostikována depresivní porucha chování a nasazena psychiatrická medikace. Vzhledem k tomu, že výchovné problémy se nezlepšovaly, byl umístěn na pobyt do diagnostického ústavu. Výkyvy v jeho psychickém prožívání také způsobovaly sporadické kontakty s matkou, která jej opilá vyhledávala v místě, kam chodil do školy. V prosinci 2018, v jeho 13 letech, byl z důvodu závažných výchovných problémů umístěn do výchovného ústavu, a to i přes upozornění zaměstnanců dětského domova na nevhodnost tohoto typu zařízení pro chlapce (jako vhodnější varianta se vzhledem k věku jevílo umístění do dětského domova se školou).

6 Interpretace získaných dat

Pro interpretaci dat jsem využila techniku „vyložení karet“. Její podstatou je, že z kategorizovaného seznamu kódů vytvoříme určitou linku a převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií vytvoříme text (Švaříček, Šed'ová, 2007). V následujícím textu jsem vytvořila kapitoly představující jednotlivé kategorie, přičemž obsahem těchto kapitol je podrobný popis kódů spadajících do dané kategorie.

Důvod umístění do dětského domova a zrušení pěstounské péče

Důvodem umístění do dětského domova bylo u všech dětí tvořících výzkumný vzorek zrušení pěstounské péče. V souvislosti s důvodem ukončení pěstounské péče je možné odpovědi respondentů rozdělit na dvě skupiny. První z nich hovoří o nežádoucím chování pěstounů. Chlapec K. mluví o týrání ze strany pěstounů. Doslova říká: *„Bylo to třeba řezání kabelem, pak zavírání do sklepa, všelijaký druhy mlácení a prostě třeba, že jsme byli uzavřený furt na statku, kde jsem prostě pracoval, a pak jsem dělal doma a takhle...a furt nám nadávali, řezali nás a takhle... A taky nás hodně jakože psychicky vydírali.“* Dále mluví o nadměrné práci a omezení veškerého volného času. Dívka L. popisuje: *„U pěstounů jsme bydleli na statku a tam jsme museli pořád pracovat...když jsme to neudělali, tak mně nedali najíst, a potom nás zavírali furt do sklepa, přivazovali k židli, zavazovali ruce, zlomili na nás vařečku i koště a prostě byli zlí.“* Chlapec P. na přímou otázku uvádí, že si není vědom, proč byla pěstounská péče zrušena, při doptávání uvádí, že ho pěstounka bila, nedokáže však explicitně vyjádřit, zda to byl důvod k ukončení pěstounské péče.

Druhá skupina hovoří o nežádoucím chování na straně dítěte. Chlapec T. na otázku, proč byl umístěn do dětského domova, popisuje: *„Tak u pěstounky jsem kradl, chodil za školu a...spíš z těch výchovných problémů.“*

Pokud porovnáme údaje z anamnéz jednotlivých dětí, zjistíme, že popis chlapce K. a dívky L. je v souladu s informacemi zjištěnými při vyšetřování dalšími osobami. U chlapce P. nikde ve spisu není uveden bližší důvod zrušení pěstounské péče, je očividné, že ho sám nezná ani chlapec. Chlapec T. adekvátně popisuje výchovné problémy, na základě nichž byla pěstounská péče v jeho případě skutečně zrušena.

Pro srovnání znovu uvádím výsledky výzkumu realizovaným Ministerstvem práce a sociálních věcí (2011), který jako hlavní důvody pro předčasné ukončení pěstounské péče

popisuje výchovné problémy a nezvládnutí výchovy, přičemž nárůst těchto problémů souvisí se vzrůstajícím věkem dítěte. Nejčastěji tak dochází k zrušení pěstounské péče mezi dvanáctým a sedmnáctým rokem dítěte. Častěji se s výchovnými problémy potýkají chlapci než dívky. Nejčastěji byla předčasně ukončena pěstounská péče příbuzného a jako druhá nejčastější cizí pěstounská péče. V obou dominují výchovné a jiné důvody. Jinými důvody se rozumí zrušení pěstounské péče na přání dítěte a případy bez oficiálně uvedeného důvodu (Výzkum MPSV, 2011).

Doba pobytu v pěstounské péči

Doba pobytu v pěstounské péči je různá. Ve výzkumném vzorku se nachází děti, které žily v pěstounské rodině poměrně dlouhou dobu (chlapec K. a dívka L. – 9 let), i děti, které v ní pobývaly kratší čas (chlapec T. – 3 roky, chlapec P. – 1 rok). Subjektivní vnímání doby pobytu u všech dětí víceméně koresponduje s realitou, ve svých odpovědích se lišily maximálně o rok. Z rozhovorů také vyplynulo, že u vybraných dětí došlo ke zrušení pěstounské péče ve věku od 11 do 14 let.

Z výsledků výzkumu Ministerstva práce a sociálních věcí rovněž vyplývá, že ke zrušení pěstounské péče dochází nejčastěji mezi dvanáctým a sedmnáctým rokem dítěte. Období mezi jedenáctým a patnáctým rokem, nazývané také jako pubescence, je charakteristické potřebou hledání vlastní identity, pohlavním dospíváním, odpoutáváním od rodičů, bojem proti autoritám, hledáním jistoty ve vrstevnických vztazích a potřebou být v těchto vztazích úspěšný. V souvislosti s tím, jak dospívající v tomto věku hledají sebe sama, vlastní identitu, mají potřebu testovat hranice, experimentovat, stavět se proti autoritám, především proti rodičům. Chování pubescenta je také charakteristické výbušností, impulzivitou, nepředvídatelností či vztahovačností (Vágnerová, 2005). U dětí, které vyrůstaly ve fungující v rodině a které i v pubescentním věku mají za sebou stabilní rodinné prostředí, nabízející pocit jistoty a opory, je vyšší pravděpodobnost, že dokážou toto náročné období ustát a vytvořit si později kvalitní vztahy s rodiči. Komplikovanější je situace u dětí, které ve fungující rodině nevrůstaly, které si prošly ranou psychickou deprivací a které žily v ústavní výchově. Tyto děti v mnoha případech ztratily biologickou rodinu již v raném dětství, nedošlo tak k naplnění jejich základních psychických potřeb, a to zejména potřeby stimulace či potřeby bezpečí. Jejich další vývoj je ovlivněn rovněž genetickými faktory. Důsledkem psychické deprivace může být neschopnost navazovat hlubší vztahy, získávání pozornosti provokací, agresivitou, náhradní uspokojování základních potřeb, přílišná

identifikace se skupinou vrstevníků a jejich sociálními normami (Svoboda a kol., 2009). Pro pěstouna jako člověka, který se rozhodl přijmout do své péče dítě a poskytnout mu podmínky pro zdravý vývoj, pak může být obtížné se s důsledky dospívání a rané psychické deprivace u dítěte vyrovnávat. Může se uchýlit k nadměrnému trestání, stanovování přísných pravidel, omezením kontaktu se světem. Může se cítit neschopen zajistit pro takové dítě optimální výchovné prostředí, a tak se rozhodne pěstounskou péčí ukončit.

Život v pěstounské rodině

O životě v pěstounské rodině se většina dětí ve výzkumném vzorku vyjadřuje v tom smyslu, že v mladším školním věku vnímaly pěstouny, jejich výchovný přístup a svůj život v rodině pozitivněji než ve středním či starším školním věku. Chlapec K. se vyjadřuje: *„Bylo to pro mě takový, že jsem vlastně od začátku, kdy jsem začal tak nějak vnímat svět okolo sebe, že jsem prostě už nebyl fakt malý dítě, tak jakoby jsem prostě věděl, že je něco blbě, protože jsem viděl ve školce, jak ostatní děti žijou že jo, když už jsou potom ve školním věku bylo to prostě...byl to strašnej rozdíl mezi mnou a těma dětma, takže mi to prostě přišlo divný a myslel jsem si, že je něco blbě. Takže prostě celou dobu jsem jakože věděl, že....že něco je fakt hodně špatně.“* Dívka L. popisuje: *„Jednou, když jsme byli hodně malí, hodně malinký, to nám bylo čtyři, tak to jsme šli do Polska k moři...a pak jsme byli ještě u pěstounů, jak maj svoje děti, tak jsme tam šli na návštěvu, a potom jsme byli v Praze. Ale pak jak už jsme byli velký, tak jsme museli jen makat.“* Rovněž chlapec T. popisuje, že dokud nenastaly výchovné problémy ve středním školním věku, život v pěstounské péči byl poměrně dobrý. Naproti tomu chlapec P., který žil v pěstounské rodině pouhý rok, říká: *„No ty pěstouni mě prostě mlátili a takový věci. Mlátili mě každý den, když jsem neudělal něco dobře. Mlátila mě teda spíš pěstounka, s pěstounem jsem vycházel. Už si nepamatuju žádný chvíle, kdy by to s nima bylo lepší.“* U většiny respondentů se také objevuje tendence vnímat celý pobyt v pěstounské rodině negativně, špatně si vzpomínají na zážitky, při kterých byli spokojeni.

V souvislosti se životem v pěstounské péči respondenti hovoří o trávení volného času. Chlapec K. a dívka L. popisují absolutní omezení volného času, absenci zájmových kroužků či kontaktů s vrstevníky. Chlapec K. se dále vyjadřuje: *„No dovolená...ono to u nás doma, tak to bylo ještě takový trošku hraný před veřejností, takže my jsme vlastně vypadali třeba navenek jako úplně šťastná nekonfliktní křesťanská rodinka, a prostě jelikož jsme chodili do kostela, tak jsme se znali s jedním farářem a ten jakože zaplatil nám nějak tu dovolenou*

do Itálie, ale prostě jediný, když jsme byli takhle u moře, tak bylo když nám to prostě zaplatil někdo jinej...a když jsme jezdili na výlety, tak to bylo vždycky s někým, kdo potřeboval vědět, že jsme šťastná rodinka, nebo komu by se to mělo dát vědět.“ Dívka L. popisuje: *„My jsme chodili málokdy ven, ale když jsme chtěli někam jít na hřiště, tak to přišla sociálka, oni se spolu bavili, strašně se přetvařovali, pak řekli „můžete tam jít“ a jakmile odešli, tak hned jsme dostali sprd'áka.“* Chlapec T. se v této souvislosti vyjadřuje, že si připadal spíše jako na druhé koleji vzhledem k tomu, že v pěstounské rodině s ním žila i jeho sestra a pěstounka dle jeho názoru věnovala pozornost spíše jí.

Subjektivní vnímání ukončení pěstounské péče – tehdy a nyní

V rozhovoru jsem se zaměřovala na to, zda existuje nějaký rozdíl mezi tím, jak respondenti vnímali ukončení pěstounské péče v době, kdy k tomu došlo, a jak jej vnímají dnes. Odpovědi respondentů na subjektivní vnímání rozhodnutí o zrušení pěstounské péče lze rozdělit opět do dvou skupin. První skupina je charakteristická tím, že k umístění do dětského domova a zrušení pěstounské péče došlo na podnět samotných dětí. Chlapec K. popisuje: *„No já kdyby...jakože zpětně, no tak ted'ka, kdybych byl v tý samý situaci, tak to zruším taky. Protože já jsem takovej trošku vyspělejší než v těch patnácti, tak kdybych měl svoji vyspělost už dřív, tak to skončím daleko dřív.“* Z uvedeného je zřejmé, že chlapec K. si stojí za svým rozhodnutím svěřit se s chodem pěstounské rodiny, postupem času nezměnil své rozhodnutí, ba naopak se v něm více utvrdil. Dívka L. říká: *„Já jsem brečela poprvý, že jsem nechtěla odejít, bylo mi to líto, že jsem strašně brečela...jsme si sbalili věci a sociálka si pro nás přišla v noci...potom jsme si s bráchou uvědomili, že na nás byli zlí...ze začátku nic jsme nechtěli nikomu říkat, ani soudu, ale potom jsme to řekli a potom jsem to pochopila, už jsem dostala rozum.“* Dívka L. v rozhovoru popisuje, že nejdříve byla smutná, plakala, následně se snažila zatajovat a lhát o informacích o chodu v pěstounské rodině, při výsleších nespolupracovala. V souvislosti s tím, jak to vnímá nyní, popisuje: *„Jsem ráda. I když nemám žádnou rodinu, ani mamku, ale aspoň se mám tady líp než tam.“*

Pro druhou skupinu odpovědí respondentů platí, že podnět k ukončení pěstounské péče podali pěstouni. Chlapec T. při popisu, jak vnímal a nyní vnímá toto rozhodnutí pěstounky, říká: *„Jakože...že mi to bylo i celkem jedno. Ted' to pro sebe vnímám jako přínos celkem. Pomohlo mi to...vsadím se, že i víc, jakože než kdybych pokračoval u ní. Naučil jsem se hodně věcí jakože sám, jakože se o sebe postarat.“* V následující části chlapec T. také popisuje, že bylo pro něj překvapení, když se dozvěděl, že pojedete do dětského domova,

protože o tom nevěděl předem. Chlapec P. se na toto téma vyjadřuje: „*Tak chtělo se mi brečet, ale zároveň jsem se i těšil. Těšil jsem se na...jakože odejdu tam odsud. Ted' už se mi nechce brečet, ted' už jsem víc v pohodě.*“

Z odpovědí respondentů je možno sledovat různé způsoby vnímání rozhodnutí o ukončení pěstounské péče. Jsou respondenti, kteří nejdříve prožívali smutek, nyní však vnímají tuto životní událost kladně pro sebe sama a pro svůj vývoj. Dále jsou respondenti, kteří nepopisují žádné výraznější emoce v prožívání této události tehdy ani nyní. Můžeme uvažovat nad tím, zda existuje nějaká souvislost mezi prožíváním ukončení pěstounské péče a časem, který uplynul od doby, kdy nastalo toto ukončení. Chlapec T., který popisuje, že neprožíval žádné výraznější emoce, odešel z pěstounské rodiny již před šesti lety. Vlivem této doby mohlo dojít ke zpracování zážitku či k potlačení a nepřipouštění si negativních dopadů na emoční prožívání a obecně psychický vývoj. Také se můžeme ptát, zda je patrná souvislost mezi prožíváním ukončení pěstounské péče a dobou, kterou respondenti v pěstounské rodině strávili. Dívka L. strávila v pěstounské rodině devět let a z jejích odpovědí i anamnézy je patrné, že událost byla významným zásahem do jejího psychického prožívání a dalšího vývoje, který byl ovlivněn jak pozitivně (např. zajištění psychiatrické diagnostiky a psychiatrické medikace, kterou dosud neměla), tak negativně (ztráta stabilního, neměnného prostředí s minimem rušivých vlivů). Chlapec K., který strávil v pěstounské péči devět let, se sice vyjadřuje, že je rád, že ke zrušení došlo, v současné době se však potýká s výraznými výchovnými problémy, patrně došlo k tomu, že nezvládl změnu prostředí (přísná, autoritativní výchova, izolace, minimum volného času → prostředí s pevně stanovenými pravidly, ale zároveň s dostatkem možností pro využití volného času, kontakt s vrstevníky mnohdy potýkajícími se s výchovnými problémy) a možnosti, která tato změna nabídla.

Vzhledem ke skutečnosti, že počet zrušených pěstounských péčí na žádost pěstounů roste, je nutné se zabývat otázkou, jaký dopad to může mít na dítě a jeho psychický vývoj. Ať už dítě mělo či nemělo k pěstounům citový vztah, jedná se pro něj o ztrátu a zásadní změnu prostředí. Vzhledem k tomu, že ke zrušení pěstounské péče dochází nejčastěji v období dospívání, které už tak je charakteristické nejistotou a hledáním vlastní identity, může zrušení péče u dospívajících nejistotu prohloubit, utvrdit je v nedůvěře k ostatním lidem, posílit u nich tendenci k nežádoucímu chování, výchovné problémy se mohou prohloubit.

Prožívání v souvislosti se sdělením o umístění do dětského domova

V souvislosti s tímto tématem bylo od respondentů zjišťováno, jakým způsobem se dozvěděli o umístění do dětského domova, co při tom prožívali a co se jim honilo hlavou. Chlapec K. se v této souvislosti vyjadřuje: *„Oni pěstouni, tak jak se začaly ty věci hejbat, jak jsem to řekl tý paní, tak pěstouni dostali nařízeno, že nás musí posílat na nějaký kroužek. No a oni nás poslali prostě do nějaký herny, kde prostě se hrály playstationy a counter striky...a prostě tohle byl jakoby náš kroužek jo. A prostě jednou tam přijeli a úplně...oblikejte se...a říkám co, nemůžu tady ještě zůstat do těch čtyřech, protože jsem fakt nechtěl domů...a ona...ne jedeme hned...tak jsem se oblíkl a šel jsem do auta, tam seděl pěstoun a říkal...no taks to pohnojil, teďka pojeděš do děcáku. Odvezli nás domů a tam nás vyzvedla sociálka.“* S ohledem na své vnitřní prožívání popisuje: *„No jsem věděl úplně, že doma bude strašnej virvál, a prostě já jsem přijel domů a teďka tam prostě všichni na mě začali rvát, že co si to dovoluju, že jsem to posral, že jsem si pohnojil jejich důvěru a takovýhle řeči...a já prostě už jsem fakt, jak tam na mě všichni řvali, už jsem prostě tam v těch svejch čtrnácti letech, v patnácti skoro, takhle brečel...a oni...a prostě mně se fakt honilo jenom hlavou to, co oni na mě řvali...jsem si tam balil prostě věci a to co oni řvali, tak na to já jsem myslel...a najednou prostě pak když přijela ta sociálka, tak oni vzali jakože foťák a ještě tak jakože provokativně úplně „koukejte se, poslední fotka s XXX“, cvak a šli do hajzlu.“*

Dívka L. se o způsobu sdělení o umístění do dětského domova a o svém vnitřním prožívání vyjadřuje: *„My jsme se vrátili domů ze školy a z kroužku a mamka, ta pěstounka, začala brečet...říkám „mami, co se děje, proč brečíš“...a ona řekla „nic, nevšímej si toho“...obejmuli sestru a já se ptala proč, co se děje...a oni na mě „bud' ticho“...prostě úplně byli našťvaný...tak jsem začala taky brečet, chtěli jsme se rozloučit, oni říkali, že se zas vrátíme, že musíme říkat, že to nebyla pravda, i když to pravda byla...že máme furt říkat, že jsme si vymejšleli, když jsme si nevymejšleli, abysme se vrátili domů. A potom nás odvezla sociálka.“* Dále popisuje: *„Jsem brečela, furt mi to bylo líto, strašně jsem fňukala, chtěla jsem hnedka domů a celou dobu, co jsme tam jeli, tak jsem furt jenom brečela. Přes noc jsem taky brečela, pak už ne. Jsem myslela na to, kdy se vrátíme domů, proč jsme šli pryč, že je mám ráda, že mi budou chybět. A oni před odchodem si nás ještě natočili, aby měli na nás vzpomínku.“*

Chlapec T. popisuje odlišnou zkušenost, nevěděl totiž, kam jede a co se děje. Říká: „*My jsme přijeli, šli jsme hned do ředitelny, tam jsem se prostě posadil na židli a tam řekli, že teď jsem v dětském domově a že tady nějakou chvíli budu a tak. Já jsem nevěděl vůbec kam jedu, já akorát pak jsem si přečetl nápis na zdi „dětský domov“ a to bylo prostě všechno. Řekla mi to ředitelka, pěstounka jakože seděla tak jako opodál, a pak jakože jsme si řekli jenom čau...a ona prostě jenom odjela.*“ Dále popisuje, že už se mu nevybavuje, co se mu honilo hlavou, a že byl překvapený.

Chlapec P. si prošel odlišným vývojem situace než předešní respondenti, z pěstounské péče šel do pěstounské péče na přechodnou dobu a poté až do dětského domova. Vyjadřuje se, že o tom, že půjde do pěstounské péče na přechodnou dobu, se dozvěděl od tehdejších pěstounů. Reflektuje, že když se to dozvěděl, byl smutný a chtělo se mu brečet. O tom, že bude umístěn do dětského domova, se dozvěděl od kurátora. Popisuje, že to už žádné výraznější emoce neprožíval, protože věděl, že je to jen na přechodnou dobu.

V souvislosti s tím, co respondenti popsali, je nutné uvažovat nad tím, jakým způsobem je dětem v pěstounské péči sdělováno, že budou umístěny do dětského domova, kdo jim to sděluje, jak dlouhou dobu předem, zda je u toho přítomen psycholog, zda probíhá i nějaká následná intervence s dítětem.

První den v dětském domově

Dále bylo v rozhovoru zjišťováno, jak respondenti vnímají svůj příjezd do dětského domova a jak vzpomínají na první den. Chlapec K. popisuje: „*Já jsem sem přijel 12. prosince a bylo to asi v devět hodin...nebo prostě pozdě...a já jsem se tady úplně prostě nejdřív strašně vyděsil, protože jak se toho za ten den stalo moc...a pak jsem sem přijel a najednou svítil měsíc, že jo, sníh a prostě teďka vidim ve tmě jenom ten plot a já si říkám „doprdele, to vypadá úplně strašidelně“, a pak jsem sem přijel a šel jsem spát, to si pamatuju z prvního dne.*“ Dívka L. říká: „*Já jsem byla ráda, že jsem z děckama, hned jsem jim dala plyšáky, a hned jsem jim řekla ahoj...tak jsem pak na to skoro i zapomněla. Já jsem byla smutná, ale pak jsem se s těma děckama skamarádila a hráli jsme si.*“ O svém příjezdu do dětského domova, který se uskutečnil večer za tmy, hovoří tak, že byla smutná, celou cestu plakala a i celou noc. Chlapec T. vzpomíná na první den: „*Jo dobrý...to byl takovej seznamovací s vychovatelema a tak...to mi nevadilo. Cítil jsem se jako novej. Nevadilo mi to tam.*“ O svém příjezdu do dětského domova se vyjadřuje, že nevěděl, kam jede, zjistil to, až když uviděl

nápis „dětský domov“ a až když mu to sdělila ředitelka, byl z toho tudíž překvapený. U chlapce P. je situace specifická, že v dětském domově žil již před pobytem v pěstounské péči a že po návratu z pěstounské péče byl umístěn do toho stejného dětského domova. Mluví o tom: „*Jsem si řekl, že to bude v pohodě, že už jsem se tam těšil a vlastně ty děcka mě hned přijmuly, co tam byly nové. S vychovatelema a s některýma dětma jsem se už znal.*“

Z uvedeného je možné usuzovat, že příjezd do dětského domova byl větším šokem pro děti, které žily v pěstounské rodině dlouhou dobu a které neměly s tímto typem zařízení zkušenosti z dřívější doby. Všechny děti popisují kladně svůj první den, který měl především seznamovací charakter.

První týden/měsíc v dětském domově

Dále byli respondenti tázáni, jak vnímali první týden či měsíc jejich pobytu v dětském domově. Chlapec K. říká: „*Tak bylo to tu nový, takže jsem byl takovej vyklepanej, ale pak už jsem se normálně začal bavit a v pohodě. Jsem si našel rychle kamarády. V tomhle jakože vůbec není...jako když se děcko odebere z nefungující pěstounský rodiny, tak prostě, když se dá do děcáku, tak úplně tam má podmínky k tomu, aby se do té společnosti správně zařadil.*“ Dále popisuje, že ze začátku neměl žádné výchovné problémy, což vyplývá i z údajů vedených zaměstnanci dětského domova. Chlapec K. se po příjezdu bez problémů zařadil do kolektivu, respektoval pravidla a pokyny, ve škole prospíval s dobrým prospěchem.

Dívka L. k tomuto tématu popisuje: „*Já jsem se bála těch výšek, že tam jsou schody...ptala jsem se děcek, proč tady jsou...a potom přišli za náma takový pánové, který nám řekli, že když bysme měli kouzelněj domeček, co bysme si v něm přáli, jako v pohádce...a takhle jsme chodili i na výslech do policie...a já jsem se strašně bála to říct.*“ Je zřejmé, že její vnímání pobytu v dětském domově bylo v počátečním období ovlivněno probíhajícím vyšetřováním. Z dostupných zpráv vyplývá, že u dívky L. se již od počátku pobytu objevovala vzdorovitost, tendence nerespektovat vychovatele, vyžadování pozornosti, úzkostné prožívání, časté afektivní výbuchy, sebepoškozování. Dívka L. měla rovněž od počátku potíže se zapojením do kolektivu, vrstevníci v zařízení ji vzhledem k jejím osobnostním charakteristikám a projevům chování nechtěli přijmout do kolektivu, navazovala kontakty s mladšími dětmi. Již po prvním měsíci v dětském domově byla hospitalizována v psychiatrické nemocnici, účelem byla především diagnostika a nastavení medikace, kterou do tehdejší doby neužívala.

Chlapec T. se o svém prvním týdnu či měsíci vyjadřuje tak, že se cítil „v pohodě“, neměl žádné výchovné problémy, zapadl do kolektivu. Z dostupných zpráv vyplývá, že po počátečním adaptačním období, které proběhlo bezproblémově, se začal potýkat s podobnými výchovnými problémy, které měl v pěstounské péči - nerespektoval autority, nepřipravoval se do školy, lhal, kradl, několikrát se opil.

Chlapec P. hodnotí svůj první týden a měsíc rovněž kladně, popisuje: „*Měl jsem kamarády, byl jsem v pohodě, nic mě nestresovalo*“. Brzy se však dle zpráv začaly objevovat výchovné problémy v podobě odmítání plnění povinností, výbuchů vzteku, fyzické i verbální agresivity, emoční nestability.

Počáteční adaptační období trvající do doby jednoho měsíce je možno u všech respondentů hodnotit jako bezproblémové. Brzy se však u všech začaly objevovat výchovné problémy v podobě vzdorovitosti, nerespektování autorit a pokynů, výbuchů zlosti a rizikového chování.

Život v dětském domově nyní

Respondenti také odpovídali na otázku, jak se jim žije v dětském domově nyní. Dva z tázaných respondentů však již v dětském domově nežijí, byli přemístěni do výchovného ústavu. Patří mezi ně chlapec T, který v souvislosti s výchovnými problémy navštěvoval ambulanci střediska výchovné péče, poté absolvoval pobyt v diagnostickém ústavu, a když ani po pobytu jeho výchovné problémy neustávaly, byl umístěn do výchovného ústavu, kde aktuálně žije půl roku. V souvislosti s přemístěním chlapec T. hovoří o tom, že nevěděl, kdy přesně má k přesunu dojít. Vyjadřuje se: „*Mně už se to říkalo asi třičtvrtě roku až rok předtím, jakože něco takovýho bude, a po tom roce skoro říkám, no tak to je v pohodě, začal jsem se chovat od té doby a prostě už se chovám, tak nevidím důvod, proč bych měl někam jet. Ona to paní ředitelka chtěla udělat tak, že mě nechala vlastně spát do školy, a pak mi v deset ráno nalítla do pokoje a že se sbalím a že pojedu pryč. To jí naštěstí nevyšlo, protože mě tady nechtěli, protože neměli razítka, tak jsem tam byl ještě o den dýl a aspoň jsem se rozloučil.*“ O pobytu ve výchovném ústavu říká: „*Bez problémů. Jsem tady spokojenější než v tom děcáku.*“ Chlapec skutečně ve výchovném ústavu žije s minimem výchovných problémů.

Ve výchovném ústavu žije čtyři měsíce rovněž chlapec P.. O svém pobytu ve výchovném ústavu se nejprve vyjadřuje, že se má dobře, následně však popisuje, že nezapadl do kolektivu chlapců, má stále výchovné problémy a má i problémy s vychovateli. Chlapec P. se skutečně i ve výchovném ústavu potýká s každodenními výchovnými problémy, je vzdorovitý, verbálně i fyzicky agresivní, nerespektuje autority, trpí výbuchy vzteku, problémem je u něj rovněž neustále se zvyšující tělesná váha. Do kolektivu chlapců nezapadl, důvodem je jednak věkový rozdíl mezi ním a chlapci, zároveň však jeho projevy chování, které jsou ostatním chlapcům nepříjemné.

Chlapec K., který stále žije v dětském domově, se rovněž potýká s výraznými výchovnými problémy. Sám popisuje: „*Nyní...no jelikož jsem teďka problémový chlapec, tak to celkem tak jakože dře...ale jinak v klidu. Kouřím marihuanu, pak jsme prostě jednou s kámošem udělali strašnej problém s policajtema, protože jsme se prostě ožrali z chlastu, kterej nebyl náš...a prostě úplně...nevim...a pak hlavně občas v děcáku tak vybuchnu, nebo prostě neposlechnu úplně strejdu.*“ Chlapce K. aktuálně čeká pobyt v diagnostickém ústavu.

Dívka L. svůj současný život v dětském domově popisuje: „*Žije se mi dobře...brácha je na mě zlej, protože mě pořád dělá naschvály, takže se někdy vztekám...pak se nechci každé den učit, tak se naštvu a prostě dělám protesty...ale jinak se mi tady líbí...a ve škole jsou na mě, že si ze mě dělaj srandu.*“ Dále také říká, že v domově se kamarádí jenom s malými dětmi. Dívka L. se stále potýká s výchovnými problémy souvisejícími s jejími psychickými poruchami a oslabenými rozumovými schopnostmi. Jedná se zejména o výkyvy nálad, tendenci přitahovat a vynucovat si pozornost, nerespektování pokynů a autorit, afektivní výbuchy, sebepoškozování.

V souvislosti s tématem aktuálního života v dětském domově všichni respondenti hovořili i o školní docházce. Chlapec K. je aktuálně v prvním ročníku střední školy, studuje obor sociální péče. I ve škole se potýká s výchovnými problémy, a to zejména na internátu, kde požíval alkohol, kouřil marihuanu, marihuanu dokonce poskytoval dalším osobám. Ve srovnání se základní školou se mu zhoršil prospěch. Dívka L. je v deváté třídě praktické školy, má k sobě asistenta pedagoga. Ve škole trpí zejména tím, že je vyloučená z kolektivu, ostatní děti mají tendenci posmívat se jí. Chlapec P. aktuálně navštěvuje 6. třídu základní školy, aktuální ročník opakuje, ve škole má k sobě asistenta pedagoga. Chlapec P. se potýká s výchovnými problémy i ve škole, má rovněž problémy s tím, že je vyloučen z kolektivu.

Sám se vyjadřuje, že ve škole se mu nelíbí. Chlapec T. navštěvuje druhý ročník střední školy, obor zámečnický, ve škole je spokojený, nemá výchovné problémy.

Kontakt s pěstouny

Na otázku, zda jsou v současné době v kontaktu s pěstouny, odpověděli všichni respondenti negativně. Chlapec K. se vyjadřuje, že s pěstouny v kontaktu není a ani nechce. Již od začátku umístění do dětského domova odmítal jakýkoliv kontakt s pěstouny. Dívka L. rovněž není s pěstouny v kontaktu, je to však skutečnost, která ji dosud trápí. Vyjadřuje se: „*Já jsem jim dlouho nevolala, oni nám poslali dopis, ten jsem dala paní sociální...a tam napsali něco k narozkám...a potom nám furt něco slibovali, že přijedou, ale nepřijeli, ani na narožky...a teďka si i změnili mobil, abysme jim nemohli volat.*“ Kontakt byl tedy přerušen nejen ze strany dítěte, ale i ze strany pěstounů. Dívka L. se zpočátku svého pobytu v dětském domově s pěstouny vídala, jezdili za ní na návštěvy, pak však veškerý kontakt omezili.

Chlapec T. rovněž pěstounku nevidá, ani si s ní nepíše nebo nevolá. Popisuje: „*Když jsem byl v dětském domově, tak tam za mnou na začátku...nevím asi dvakrát přijela...ale nejspíš kvůli sestře...a pak prostě už vůbec. Čím dál tím víc se to už vzdalovalo. Už na mě úplně kašlala. Teď už jsem, troufnu si říct, že tak tři a půl roku pěstounce nezavolal.*“ Stejně tak chlapec P. není s bývalými pěstouny v kontaktu. Přes sociální síť si dopisuje akorát s pěstounkou na přechodnou dobu.

Vliv na současný vývoj

Respondenti byli rovněž dotazováni na hodnocení životní události v podobě umístění do dětského domova a zrušení pěstounské péče a jejího vlivu na sebe samé. Chlapec K. popisuje: „*Beru věci na sebe jakoby...a prostě dělám věci, který když nebudou přesně tak, jak ten druhý chce, tak když si to chci dělat po svym, tak do toho jdu s tím, že si za to ponesu následky, který se mi třeba staly...a prostě...ale nechci jít nějakou cestou, kterou si vyšlapal někdo jinej...to je prostě úplně naprd...a pak se z lidí stávaj roboti, jelikož prostě choděj po vzoru někoho...a pak prostě lidi vůbec nejsou tvůrčí nebo jak bych to řek...*“. Dále ještě hodnotí, že na základě tohoto zážitku přestal chodit do kostela. Říká: „*Věřim, že je Bůh, ale neverim, že je tak dobrej, jak říkaj křesťani.*“ Uvádí také, že se změnila jeho důvěra v lidi: „*Já neverim ani svojí holce. To prostě nejde...jakože fakt někomu...jedinej člověk,*

kterýmu jsem fakt věřil, tak dřív byl tady se mnou v děcáku, jmenoval se XXX...no a tomu jsem jakože...my jsme byli fakt hodně dobrý kamarádi...a prostě toho jak dali do pastáku, tak už nevěřim nikomu.“

Dívka L. hodnotí, že tato životní událost ji nijak neovlivnila, popisuje také, že: *„Jenom bych chtěla nějakou jinou mamku, která by mě měla ráda, anebo k svojí vlastní mamce bych chtěla jít.“* Dívce L. evidentně chybí důležitá vztahová osoba, jak vyplývá nejen z její výpovědi, ale i ze zpráv vychovatelů. Prošla si fází, ve které lhala a zatajovala proto, aby si významnou osobu udržela. Nyní má tendenci vyžadovat pozornost od vychovatelů, pokud jí však není věnována, dává to najevo afektivním chováním.

Chlapec T. se k hodnocení vlivu ukončení pěstounské péče a umístění do dětského domova vyjadřuje: *„Řekl bych, že mě spíš posílila. Budu víc připravenej na ten život. Že vim, že se budu muset spolehnout jenom sám na sebe. Tak určitě to nebudu mít jednoduchý ten začátek, že jo...až odsud odejdu, tak prostě...když se to všechno podělá, tak prostě, že se nebudu mít na koho tolik obrátit...že prostě děti z těch rodin to maj jednodušší, že jo...že prostě ty se otočej a jdou zase zpátky k mamince, když se to posere, že jo.“*

Chlapec P. hodnotí, že se jednalo o špatnou životní událost, po které se cítil zle, nemá pocit, že by nějak ovlivnila jeho současný stav.

Rozdíl v životě v dětském domově a v pěstounské rodině

Respondenti také hovořili o rozdílu v životě v dětském domově a v pěstounské rodině. Chlapec K. se vyjadřuje: *„V tom, že v děcáku víte, na čem jste, že nikdo si nehraje na vaše rodiče. A právě tahle nejistota v tý pěstounský rodině, jestli fakt to jsou vaši rodiče, anebo jestli to prostě dělaj pro peníze...tak je to prostě divný.“* Dále také mluví o tom, že v dětském domově pociťuje méně citových závazků.

Dívka L. k tomuto tématu popisuje: *„Tady mě nikdo nemlátí, mají mě rádi, starají se o mě, máme kde bydlet, máme co jíst, nenutí nás k ničemu, sice dostanem trest, ale máme to tady lepší...můžem mít různý aktivity, kroužky...ale doma to tak nebylo, tam jsme nemohli...a tam byli na nás zlí, mlátili nás, tady nás nikdo nemlátí...nic nám nedovolovali, tady jo. Je to tady dobrý, ale chtěla bych mamku a tatku.“*

Chlapec T. říká: „*Nevim tak ta rodina...jakože ta pěstounská...je to taková ta náhražka tý rodiny...prostě v tom dětském domově, jak je tam prostě velké kolektiv dětí, tak to prostě není nic, co by to mělo nahradit...ta pěstounská rodina to aspoň trošičku, i když už tak aspoň navenek, tak to prostě tak představuje jakože...tu rodinu.*“

Chlapec P. mluví o tom, že: „*Tak dětský domov, tam je prostě víc těch děcek a tam se prostě žije podle těch pravidel...akorát že rodina je prostě něco jinýho.*“ Popisuje, že největší rozdíl vnímá v absenci rodičů jako důležitých vztahových osob.

Obecně lze konstatovat, že respondenti vnímají největší rozdíl v životě v dětském domově a v pěstounské péči především v absenci rodičů a větším množství dětí v dětském domově. V dětském domově nejsou důležité vztahové osoby, které by rodiče nahradily. V jedné skupině žije více dětí různých věkových kategorií a různých životních podmínek, ze kterých pocházejí. V dětském domově bývají rovněž přísnější pravidla než v rodinách a jasné postihy za jejich překročení. Ve výzkumném vzorku jsou však respondenti, kterým pravidla v dětském domově přijdou přijatelnější, oceňují možnost volného času a navštěvování zájmových kroužků, k čemuž neměli v pěstounské péči příležitost.

Pěstounská péče znovu?

Respondenti byli dále dotazováni, zda někdy uvažovali o tom, že by znovu chtěli jít do pěstounské péče. Chlapec K. popisuje: „*Někdy jo, ale už mě to opustilo, po tom, co jsem jakože zjistil, že...protože jsem nějaký lidi našel po tom, co jsem odešel do děcáku, co by mě třeba chtěli, ale pak jak jsem postupem času v tom děcáku byl, tak jsem vlastně zjistil, že mimo rodinu, tak že mi je vlastně dobře. Jakože prostě je to takový pohodlnější.*“ Dívka L. říká: „*Uvažovala, chtěla bych do jiný, ale chtěla bych, aby na nás prostě nebyli zlí a byli hodný...a všechno, aby se jim dalo říct, a oni to nikomu neřekli...poradili by nám a byli by na nás hodný. Ale teď už si mě asi nikdo nevezme.*“ Chlapec T. se vyjadřuje: „*Určitě jsem o tom uvažoval...chvilku. Teď už to asi nemá cenu.*“ Rovněž tak chlapec P. ještě nyní uvažuje, že by chtěl znovu zkusit pěstounskou péči, což je ale vzhledem k jeho výchovným problémům a jeho věku nereálné.

Jak už bylo zmíněno v předešlé části, umístění dětí do pěstounské péče ve věku od 11 let a výš, je velmi problematické a prakticky k tomu nedochází. Dětem, které byly

z pěstounské péče umístěny do dětského domova v tomto pozdějším věku a které nemají další osoby, které by se o ně postaraly, tak často nezbyvá jiná možnost než ústavní výchova.

Následná odborná péče

Respondenti se rovněž vyjadřovali o tom, zda jim byla po přijetí do dětského domova poskytnuta odborná péče (psychologická, popř. etopedická). Chlapec K. popisuje: *„Mluvil jsem s psychologem a byl jsem i u psychiatra. To bylo, myslím, na začátku, když jsem sem přišel, a pak už to bylo na mojí dobrovolnosti. Jestli chci mluvit, nebo ne. Já jsem nechtěl mluvit...nějakou dobu jo, ale pak prostě už jsem si nechtěl povídat...už jsem byl takovej uzavřenější.“* Chlapec K. tedy absolvoval pouze vstupní psychologický pohovor, proběhlo rovněž psychiatrické vyšetření kvůli posouzení poruchy pozornosti a aktivity. Další psychologická práce s chlapcem K. neprobíhala. Až v současné době s ohledem na výchovné problémy proběhl pohovor s etopedem a byl podán návrh na pobyt do diagnostického ústavu.

Naopak s dívkou L. bylo pracováno od jejího přijetí do dětského domova. Nyní již pravidelná psychologická péče neprobíhá, dívka dochází ambulantně k psychiatrovi. K psychologické péči se vyjadřuje: *„Povídala si s náma taková teta...a ta nás furt vyslechovala a povídala si s náma...pak za náma jezdila i sociálka a povídala si s náma...ted'ka už ne. Já jsem byla ze začátku úplně vyděšená a nic jsem nechtěla říkat, furt jsem říkala jen „neřeknu vám to, já se o tom nechci bavit, byli na nás hodný, nic nám nedělali“, protože pěstouni nám to prostě řekli. Bylo to dobrý, že aspoň jsem mohla říct, co mě trápí, a nedusit se s tím...je lepší si s někým popovídat, než to furt dusit v sobě.“* Dívka L. tedy vnímá hlavní přínos v setkávání se s psychologem v poskytnutí prostoru pro ventilaci emocí a prožitků.

Chlapec T. popisuje, že po přijetí do dětského domova, ani později, psychologa nenavštěvoval. Z dostupných údajů pro srovnání vyplývá, že po začátku chlapci nebyla poskytnuta žádná psychologická pomoc, s objevením výchovných problémů začal navštěvovat ambulanci střediska výchovné péče. Vzhledem k trvání těchto problémů absolvoval následně pobyt v diagnostickém ústavu. Ani po návratu z tohoto pobytu do dětského domova s ním neprobíhala pravidelná psychologická či etopedická intervence.

Chlapec P. uvádí, že s ním bylo provedeno jen vstupní psychologické vyšetření a že žádná následná pravidelná péče neprobíhala. Z dostupných zpráv je ale patrné,

že již při prvním pobytu v dětském domově navštěvoval psychologa, následně probíhala pravidelná setkávání s psychologem i v pěstounské péči na přechodnou dobu a i při druhém pobytu v dětském domově. Chlapec byl také hospitalizován v psychiatrické nemocnici či na pobytu v diagnostickém ústavu.

Ze zjištěných informací je zřejmé, že úroveň poskytované psychologické nebo etopedické péče se u jednotlivých respondentů lišila. Na základě mých zkušeností z dětského domova mohu konstatovat, že psychologická či etopedická péče je zahájena spíše v případech, kdy se začnou objevovat výchovné problémy. Tato skutečnost je ovlivněna tím, že není standardem, aby v dětském domově byl zaměstnán psycholog nebo etoped. V poslední době však vnímám v této oblasti posun, v dětském domově, ve kterém pracuji, se často stává, že je doporučena pravidelná psychologická péče dětem, které byly do zařízení přijaty z pěstounské rodiny.

7 Shrnutí výzkumného šetření a zhodnocení naplnění výzkumných cílů

Problematika přechodu dětí z pěstounské péče do ústavní výchovy je stále nedostatečně probádaným územím, ačkoliv je umístování dětí do náhradní rodinné výchovy aktuálním tématem. V České republice již byly realizovány výzkumy zaměřené na příčiny neúspěšné pěstounské péče, málokteré však do svého bádání zahrnují i děti, které si tímto prošly, natož pak aby se zabývaly dopadem zrušení pěstounské péče na jejich psychický vývoj a obecně další život. Cílem této práce je popsat, jaký dopad na dítě může mít neúspěšná pěstounská péče. V rámci výzkumného šetření byl vybrán konkrétní dětský domov, v něm pak celkem čtyři respondenti, kteří měli zkušenost se zrušením pěstounské péče a umístěním do ústavní výchovy. Vzhledem ke specifické povaze a určité citlivosti tématu byly zvoleny kvalitativní metody výzkumu. V rámci výzkumného šetření této bakalářské práce byla využita metoda polostrukturovaného rozhovoru. Byly rovněž vypracovány kazuistiky respondentů ve výzkumném vzorku. Jednotlivé rozhovory s respondenty byly s jejich souhlasem nahrávány, následně byl realizován doslovný přepis těchto rozhovorů. Analýza dat proběhla prostřednictvím otevřeného kódování.

V rámci svého výzkumného šetření jsem se v první řadě setkala s tím, že většina dětí byla informována o důvodech zrušení pěstounské péče a umístění do dětského domova, ačkoliv se našel i případ, kde byla informovanost dítěte o těchto důvodech minimální. Ve výzkumném vzorku se vyskytly děti, u nichž byla pěstounská péče zrušena ze strany pěstounů, ale zároveň se objevily i případy, kde ke zrušení pěstounské péče došlo na podnět samotných dětí. Pokud došlo ke zrušení pěstounské péče ze strany pěstounů, bylo to kvůli výchovným problémům s dítětem. Pokud podaly podnět ke zrušení pěstounské péče samotné děti, jednalo se o neadekvátní výchovný přístup pěstounů.

Doba pobytu v pěstounské péči se u dětí ve výzkumném vzorku různí. Jednalo se o děti, které v pěstounské rodině žily devět let, zároveň i o děti, které v ní žily tři nebo jeden rok. Všem dětem ve výzkumném vzorku byla pěstounská péče zrušena ve věkovém období 11 až 14 let, tedy v období velmi citlivém, období charakteristickým mimo jiné nejistotou, hledáním vlastní identity, potřebou stabilního zázemí. Věk dětí, ve kterém byly v době ukončení pěstounské péče, byl pravděpodobně příčinou, proč tyto děti zůstaly i nadále v ústavní výchově. Za další příčinu neumístění dětí do jiné pěstounské rodiny je možné považovat i výchovné problémy.

O životě v pěstounské rodině se většina dětí ve výzkumném vzorku vyjadřuje v tom smyslu, že v mladším školním věku vnímaly pěstouny, jejich výchovný přístup a svůj život v rodině pozitivněji než ve středním či starším školním věku. U většiny dětí se také objevila tendence vnímat celý pobyt v pěstounské rodině negativně, špatně si vzpomínají na zážitky, při kterých byli spokojeni. Některé z dětí se vyjadřují o nepřiměřeném výchovném přístupu pěstounů, jako jsou nadměrné tresty, omezující styl výchovy, přísná pravidla, absence prostoru pro seberealizaci dítěte. Některé děti také hovoří o tom, že pokud v pěstounské rodině žily ještě další děti, necítily dostatečný zájem pěstounů.

Děti ve výzkumném vzorku vnímají rozhodnutí o ukončení pěstounské péče různým způsobem. Některé z nich v reakci na tuto událost cítily smutek, nyní však vnímají tuto životní událost kladně pro sebe sama a pro svůj vývoj. Některé z nich nepopisují žádné výraznější emoce v prožívání této události tehdy ani nyní. Jak již bylo zmíněno v předchozím textu, je vhodné brát v potaz dobu, která již od ukončení pěstounské péče uplynula. Děti, kterým byla pěstounská péče zrušena před jedním až dvěma roky, mají tendenci popisovat intenzivnější pocity. U dětí, u kterých uplynulo větší časové rozmezí, mohlo vlivem této doby dojít ke zpracování zážitku či k potlačení a nepřipouštění si negativních dopadů na emoční prožívání a obecně psychický vývoj. Z rozhovorů je také patrné, že děti, které v pěstounské péči strávily delší dobu, intenzivněji prožívaly její zrušení.

Děti ve výzkumném vzorku měly odlišnou zkušenost s tím, jakým způsobem jim bylo sděleno, že budou umístěny do dětského domova. Některé z dětí byly předem informovány, některé se o tom dozvěděly až po příjezdu do dětského domova. I na tomto místě vnímám jako potřebné zmínit, že by bylo žádoucí zabývat se tím, jakým způsobem je dětem v pěstounské péči sdělováno, že budou umístěny do dětského domova, kdo jim to sděluje, jak dlouhou dobu předem, zda je u toho přítomen psycholog, zda probíhá i nějaká následná intervence s dítětem apod.

S dětmi jsem se v rozhovoru zaměřila i na jejich vnímání příjezdu do dětského domova a počátečního adaptačního období. Příjezd do dětského domova byl větším šokem pro děti, které žily v pěstounské rodině dlouhou dobu a které neměly s tímto typem zařízení zkušenosti z dřívější doby. Všechny děti popisují kladně svůj první den, který měl především seznamovací charakter. Počáteční adaptační období trávající do doby jednoho měsíce je možno u všech dětí hodnotit jako bezproblémové. Brzy se však u všech začaly objevovat výchovné

problémy v podobě vzdorovitosti, nerespektování autorit a pokynů, výbuchů zlosti a rizikového chování.

Když děti ve výzkumném vzorku popisovaly svůj současný život v dětském domově, u všech se vyskytl popis výchovných problémů. Dvě z dětí jsou dokonce v současné době ve výchovném ústavu. Další čeká na pobyt v diagnostickém ústavu. Navzdory výchovným problémům hodnotí děti, které ještě zůstaly v dětském domově, svůj pobyt v tomto domově kladně. Oceňují prostředí domova, přístup vychovatelů, poskytnutí různorodých volnočasových možností. Co se týče dětí, které byly přemístěny do výchovného ústavu, jedno z nich pobyt v tomto ústavu hodnotí kladně, druhé z nich naopak záporně, protože nezapadlo do kolektivu, není spokojeno v nové škole a nevychází s vychovateli.

Žádné z dětí není v kontaktu s bývalými pěstouny. K omezení a následně vymizení kontaktu došlo jak ze strany dětí, tak ze strany pěstounů. U některých dětí došlo k vymizení kontaktu s pěstouny prakticky ihned po umístění do dětského domova, u dalších k tomu došlo až časem, po začátku s pěstouny byly v kontaktu.

Pokud děti hodnotily vliv životní události v podobě umístění do dětského domova a zrušení pěstounské péče na sebe sama, objevovala se tendence zdůrazňování vlastní samostatnosti, spoléhání se na sebe sama, snížená důvěra k ostatním lidem. Některé děti popisují, že je tato událost spíše posílila, posílila jejich vědomí vlastní kompetence. Tyto děti v této souvislosti mluví o tom, že se rozhodly zvolit vlastní životní dráhu bez ohledu na to, zda je v souladu s normami společnosti, nebo ne. Jedno z dětí na základě této zkušenosti přestalo chodit do kostela. Dále se v odpovědích objevila touha po vztahově důležitých osobách či po osobách, na které by se mohly obrátit v případě krize po odchodu z ústavní výchovy. Absence významných vztahových osob se ve výpovědích dětí objevuje i při popisu subjektivně vnímaného rozdílu mezi pobytem v dětském domově a v pěstounské péči. V dětském domově nejsou důležité vztahové osoby, které by rodiče nahradily. Rozdíl vnímají také ve větším množství dětí v dětském domově. V jedné skupině žije více dětí různých věkových kategorií a různých životních podmínek, ze kterých pocházejí.

Co se týče znovu umístění do pěstounské péče, všechny děti mluví o tom, že o tom přemýšlely a chtěly to zkusit, avšak vzhledem k věku považují tuto možnost za nereálnou. Umístění dětí do pěstounské péče ve věku od 11 let a výš je velmi problematické a prakticky k tomu nedochází. Dětem, které byly z pěstounské péče umístěny do dětského domova

v tomto pozdějším věku a které nemají další osoby, které by se o ně postaraly, tak často nezbyvá jiná možnost než ústavní výchova.

U jednotlivých dětí ve výzkumném vzorku se lišila úroveň následně poskytnuté psychologické, popřípadě etopedické péče. U všech dětí bylo realizováno vstupní psychologické vyšetření. U dvou ze čtyř dětí probíhala pravidelná psychologická péče (ačkoliv je zajímavé, že jedno z těchto dětí si na to nepamatuje). U dalších dvou začala psychologická, popřípadě etopedická péče probíhat až s nárůstem výchovných problémů. Jak jsem zmínila již v předešlé části, v poslední době vnímám v této oblasti posun, v dětském domově, ve kterém pracuji, se často stává, že je doporučena pravidelná psychologická péče dětem, které byly do zařízení přijaty z pěstounské rodiny.

Hlavním cílem empiricky orientované části bakalářské práce bylo popsat problematiku přechodu z neúspěšné pěstounské péče do ústavní výchovy z pohledu dětí, které si tuto situaci zažily. Tento hlavní cíl jsem se rozhodla sledovat prostřednictvím tří výzkumných otázek.

Nejprve jsem chtěla popsat příčiny neúspěchu pěstounské péče z pohledu dětí, které si touto problematikou prošly a které tvoří výzkumný vzorek. Ve výzkumném vzorku se vyskytly děti, u nichž byla pěstounská péče zrušena ze strany pěstounů, ale zároveň se objevily i případy, kde ke zrušení pěstounské péče došlo na podnět samotných dětí. Pokud došlo ke zrušení pěstounské péče ze strany pěstounů, bylo to kvůli výchovným problémům s dítětem. Pokud podaly podnět ke zrušení pěstounské péče samotné děti, jednalo se o neadekvátní výchovný přístup pěstounů. Většina dětí ve výzkumném vzorku dokázala adekvátně popsat důvody zrušení pěstounské péče a umístění do dětského domova, ačkoliv se vyskytl i případ, kde byla informovanost dítěte o těchto důvodech minimální. V souvislosti s příčinami ukončení pěstounské péče vnímám jako alarmující, jak různorodá je úroveň sdělování této skutečnosti samotným dětem.

Dalším mým cílem bylo popsat, jak děti z výzkumného vzorku vnímají dopad neúspěšné pěstounské péče na sebe sama. Děti ve výzkumném vzorku vnímají rozhodnutí o ukončení pěstounské péče různým způsobem. Některé z nich v reakci na tuto událost cítily smutek, nyní však vnímají tuto životní událost kladně pro sebe sama a pro svůj vývoj. Některé z nich nepopisují žádné výraznější emoce v prožívání této události tehdy ani nyní. V souvislosti s příjezdem do dětského domova děti hovořily o strachu, smutku, překvapení. První den a počáteční adaptační období všechny děti hodnotily kladně. Pokud děti mluvily

o vlivu umístění do dětského domova a zrušení pěstounské péče na sebe sama, objevovalo se zdůrazňování vlastní samostatnosti, spoléhání se na sebe sama, snížená důvěra k ostatním lidem. Některé děti se vyjadřovaly, že je tato událost spíše posílila a vedla je ke zvolení vlastní životní dráhy, byť takové, která mnohdy není v souladu s normami společnosti. Dále děti mluvily o absenci významných vztahových osob v jejich životě. Jako důležité vnímám také podotknout, že všem dětem ve výzkumném vzorku byla pěstounská péče zrušena ve věkovém období od 11 do 14 let. Vzhledem k tomu, že k umístění takto starších dětí do pěstounské péče prakticky nedochází, těmto dětem nezbyla jiná alternativa než ústavní výchova.

Dále jsem chtěla zjistit, zda u dětí ve výzkumném vzorku probíhala následná odborná péče (např. psychologická, etopedická) s cílem minimalizovat dopady přechodu z neúspěšné pěstounské péče do ústavní výchovy na psychický vývoj těchto dětí. Jak už bylo zmíněno v předešlé části, u všech dětí proběhlo vstupní psychologické vyšetření, jehož účelem je spíše zjištění vstupních informací, než intervence. Další psychologická péče probíhala u jednotlivých dětí odlišně. Výzkumný vzorek zahrnoval děti, kterým od počátku byla poskytována pravidelná psychologická péče, zároveň také děti, kterým byla psychologická nebo etopedická pomoc zprostředkována až při výskytu výrazných výchovných problémů.

Závěr

Tato bakalářská práce se zabývá dopadem neúspěšné pěstounské péče na vývoj a psychiku dítěte. Umisťování dětí do náhradní rodinné výchovy již několik let aktuálním tématem, pěstounská péče představuje první možnost volby, a to nejenom v České republice, ale i v zahraničí (Minty, 1999). Tento trend je jistě ovlivněn, alespoň co se týče zahraničí, výzkumy naznačujícími, že děti které vyrůstají v pěstounské péči, mají vyšší šanci vyrůst v adekvátně fungující dospělé než děti, které vyrůstají v ústavní výchově (Reddy, Pfeiffer, 1997). Další zahraniční longitudinální výzkumy také naznačují, že život dětí v pěstounské péči je spojen s pozitivními důsledky (Barber, Delfabbro, 2003). Je však nutné podotknout, že v těchto případech se hovoří o dlouhodobé pěstounské péči, ve které děti žijí od raného dětství do dospělosti. Barber a Delfabbro (2003) ve své studii zjistili, že ani po čtyřech měsících pobytu v pěstounské rodině děti ve výzkumném vzorku necitily v této rodině stabilní zázemí. Výzkumy naznačují, že pokud má mít umístění do pěstounské péče pozitivní důsledky na rozvoj dítěte, je nutné, aby trvala delší dobu a aby k umístění do pěstounské péče došlo v co nejranějším období vývoje dítěte (Minty, 1999). Barber a kol. (2001) jako prediktor úspěšné pěstounské péče kromě věku dítěte uvádí i přítomnost výchovných problémů, pokud se dítě nepotýká s výchovnými problémy, je pěstounská péče úspěšnější a má pozitivnější dopad na rozvoj dítěte. V České republice jsou dostupné pouze výzkumy sledující důvody zrušení pěstounské péče a prakticky nejsou k nalezení výzkumy, které by se zabývaly dopadem zrušení pěstounské péče na psychický vývoj dítěte.

Česká republika se schválením Národní strategie ochrany práv dětí zavázala vytvořit do roku 2018 funkční systém zajišťující ochranu práv dětí a naplňování jejich potřeb. Všechny děti mají právo na dětství. K naplnění cílů strategie by měl dopomoci projekt Systémový rozvoj a podpora nástrojů sociálně-právní ochrany dětí. Projekt se zaměřuje na posílení kapacit na pracovištích orgánů sociálně-právní ochrany dětí a vytváření sítí služeb pro ohrožené děti a rodiny (Právo na dětství, 2019). Klíčová aktivita „Rozvoj náhradní rodinné péče“ se zaměřuje na další profesionalizace pěstounské péče. Bylo zpracováno několik analýz stávajícího systému náhradní rodinné péče a potřeb pěstounských rodin. Z „Analýzy potřeb pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami“ vzešel návrh na možné specializace v rámci výkonu pěstounské péče. V systému vždy zůstává skupina dětí, pro které nejde běžným způsobem získat náhradní rodinu. Jednou z cest by měla být profesionalizace pěstounské péče, která by měla doplnit současný systém a měla by být určena pro krátkodobou (krizovou) péči (pěstoun by byl součástí týmu pracujícího s rodinou)

a dlouhodobou pouze pro vymezený okruh dětí. Mělo by dojít ke specializaci pěstounské péče, která bude vycházet z vytipovaných skupin obtížně umístitelných dětí. Je navrhována „odlehčovací pěstounská péče“ pro děti ze sociálně znevýhodněných či vícečetných rodin, dále „sociálně výchovná pěstounská péče“ pro děti s výchovnými problémy a měla by být alternativou výchovného ústavu. „Speciálně terapeutická pěstounská péče“ by měla být zaměřena na děti se závažným zdravotním, mentálním či kombinovaným znevýhodněním. „Krizová pěstounská péče“ představuje období pěstounské péče na přechodnou dobu a „raná pěstounská péče“ pro doplnění systému pro děti do dvou let věku (Právo na dětství, 2019). Tato variabilita pěstounské péče ve spojení s výchovnými problémy dětí bude klást značné nároky na přípravu pěstounů.

Teoretická část této bakalářské práce se nejprve zabývá významem rodiny v kontextu psychického vývoje dítěte obecně, dále popisuje systémy ústavní péče a náhradní rodinné péče. Poslední kapitoly jsou věnovány příčinám neúspěchu pěstounské péče, dopadům neúspěšné pěstounské péče na psychický vývoj dítěte a problematice následné péče dětem, které přešly z pěstounské péče do ústavní výchovy.

Hlavním cílem empirické části bakalářské práce je popsat problematiku přechodu z pěstounské péče do ústavní výchovy z pohledu dětí, které si touto situací prošly. Výzkumné šetření proběhlo ve vybraném dětském domově, ve výzkumném vzorku se nacházely čtyři děti, které si zrušením pěstounské péče a následným umístěním do dětského domova prošly. Pro jednotlivé děti byly vypracovány kazuistiky na základě dostupné dokumentace z dětského domova, byly s nimi rovněž provedeny polostrukturované rozhovory. Zjištěná data byla analyzována prostřednictvím otevřeného kódování, v některých částech byl rovněž kladen důraz na porovnání informací sdělených dětmi a informací z dokumentace z dětského domova. Z celkového hodnocení výzkumného šetření je možné usuzovat, že cíle bakalářské práce byly naplněny, bylo popsáno, jak děti ve výzkumném vzorku hodnotí důvody zrušení pěstounské péče, zda jsou dostatečně informovány a zda jejich vnímání koresponduje s realitou. Dále bylo popsáno, jak děti ve výzkumném vzorku vnímají dopad neúspěšné pěstounské péče na sebe sama. Došla jsem rovněž ke zjištění, jak probíhá následná péče o děti, které si neúspěšnou pěstounskou péčí prošly, čímž byla zodpovězena i třetí výzkumná otázka této bakalářské práce. V rámci empirické části této bakalářské práce byly zjištěny i další zajímavé závěry související s tím, jakým způsobem je dětem sdělováno, že budou umístěny do dětského domova; jak děti vnímají život v pěstounské rodině, jak jej vnímají v mladším či starším školním věku; dále jak probíhá kontakt s pěstouny i po umístění do

dětského; či jak děti vnímají příjezd do dětského domova a následný pobyt v něm. Tato práce může sloužit jako inspirace pro realizaci dalších výzkumů, které by se zabývaly právě dopadem neúspěšné pěstounské péče na psychický vývoj dítěte a zkoumáním prediktorů úspěšné pěstounské péče. Může také sloužit jako inspirace a zdroj informací široké veřejnosti o tom, jak mohou neúspěšnou pěstounskou péči vnímat samotné děti. Zjištěné výsledky mohou pomoci vychovatelům ve vybraném dětském domově vytvořit si větší náhled na situaci a aktuální projevy konkrétních dětí ve výzkumném vzorku. I pro mě osobně, jako zaměstnankyni v dětském domově, bylo zajímavé podívat se na neúspěšnou pěstounskou péči a umístění do dětského domova očima dítěte.

Seznam odborných pramenů a literatury

Aktuálně realizované projekty z EU fondů na MPSV. *MPSV.cz* [online]. 2018 [cit. 30. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/18823>

Analýza potřeb pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami. *Právo na dětství* [online]. © 2013 MPSV [cit. 2019-03-21]. Dostupné z: [http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analiza-potreb-pestounskych-rodin-pecuujicich-o-deti-se-specifickymi-potrebami\(1\)](http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Analiza-potreb-pestounskych-rodin-pecuujicich-o-deti-se-specifickymi-potrebami(1))

BARBER, James G., DELFABBRO, Paul H.,. The first four months in foster care: Psychosocial Adjustment, Parental Contact and Placement Disruption. *The Journal of Sociology & Social Welfare* [online]. Western Michigan University, 2003, 30(2), s. 69-85 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: https://scholarworks.wmich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&https_redir=1&article=2895&context=jssw

BARBER, James G., DELFABBRO, Paul H., COOPER, H. H. The Predictors of Unsuccessful Transition to Foster Care. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* [online]. Wiley, 2001, 42(6), s. 785-790 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/227680987_The_Predictors_of_Unsuccessful_Transition_to_Foster_Care

BARTH, Richard P., WEIGENBERG, Elizabeth C., FISHER, Philip A., FETROW, Becky, GREEN, Rebecca L. Reentry of elementary aged children following reunification from foster care. *Children and Youth Services Review* [online]. Elsevier, 2008, 30, s. 353–364 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1016/j.childyouth.2007.10.002>

BLÁHOVÁ, J. *Nejčastější příčiny neúspěchu pěstounské péče v České republice před 15 lety a nyní*. Praha: Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012, 114 s. Diplomová práce.

BOLEN, Rebecca M. Validity of attachment theory. *Trauma, Violence, & Abuse* [online]. Sage, 2000, 1(2), s. 128–153 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1524838000001002002>

BOWLBY, John. *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 356 s. ISBN 978-80-7367-670-4.

ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 22. března 2012 občanský zákoník. *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2018 [cit. 2018-02-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

ČESKO. Zákon č. 109 ze dne 29. března 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2018 [cit. 2018-01-21]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

ČESKO. Zákon č. 218 ze dne 31. července 2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže [online]. *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2018 [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 30. prosince 1999 o sociálně-právní ochraně dětí. *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2018 [cit. 2018-01-21]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

ČESKO. Vyhláška č. 438 ze dne 13. září 2006, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. *Zákonyprolidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2018 [cit. 2018-01-21]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-438>

EGGERTSEN, Lars. Primary factors related to multiple placements for children in out-of-home care. *Child Welfare* [online]. CWLA, 2008, 87, s. 71–90 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/26299412_Primary_Factors_Related_to_Multiple_Placements_for_Children_in_Out-of-Home_Care

ERIKSON, Erik H. *Dětství a společnost*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2002. 387 s. ISBN 80-7203-380-8.

FERRARA, Pietro, ROMANI, Lorenza, BOTTARO, Giorgia, IANNIELLO, Francesca, FABRIZIO, Giovanna C., CHIARETTI, Antonio, ALVARO, Francesco. The Physical and Mental Health of Children in Foster Care. *Iranian Journal of Public Health* [online]. Tehran University of Medical Sciences, 2013, 42(4), s. 368-373 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3684722/>

FISCHER, Slavomil, ŠKODA, Jiří. *Speciální pedagogika*. Vyd. 1. Praha, TRITON. 2008. 205 s. ISBN 978-80-7387-014-0.

GABRIEL, Zbyněk a NOVÁK, Tomáš. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 144 s. Psyché. ISBN 978-80-247-1788-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

HOWES, Carolee, HAMILTON, Claire E. (1992). Children's relationships with caregivers: Mothers and childcare teachers. *Child Development* [online]. Wiley, 1992, 63(4), s. 859–866 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01666.x>

JEDWAB, Merav, SHAW, Terry V. Predictors of reentry into the foster care system: Comparison of children with and without previous removal experience. *Children and Youth*

Services Review [online]. Elsevier, 2017, 82, s. 177-184 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740917305522>

KOHOUTEK, Rudolf. *Psychologie duševního vývoje*. Vyd. 1. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008. 127 s. ISBN 978-80-7375-185-2.

KOVAŘÍK, Jiří. *Úspěšnost náhradní rodinné péče. Část I., Příčiny neúspěchu pěstounské péče*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1996. 35, 5 s. ISBN 80-238-0380-8.

KOVAŘÍK, Jiří. *Úspěšnost náhradní rodinné péče. Část II., Úspěšné a zrušené pěstounské péče prizmatem spisové dokumentace a návštěv v rodinách: výzkumná sonda*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1997. 47 s., [3] l. ISBN 80-238-2115-6.

LANGMEIER, Josef, MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Vyd. 4., dopl., V nakl. Karolinum 1. Praha: Karolinum, 2011. 399 s. ISBN 978-80-246-1983-5.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa: základní duševní potřeby dítěte: dítě a lidský svět*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 182 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0870-1.

MATĚJČEK, Zdeněk a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. 183 s. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk, ed. et al. *Osvojení a pěstounská péče*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 155 s. ISBN 80-7178-637-3.

MATĚJČEK, Zdeněk, BUBLEOVÁ, Věduna a KOVAŘÍK, Jiří. *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Vyd. 1. Praha: Psychiatrické centrum, 1997. 69 s. Zprávy; č. 132. ISBN 80-85121-89-1.

MATĚJČEK, Zdeněk, DYTRYCH, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: [vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí]*. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR a Psychiatrické centrum Praha v nakl. Galén, 1994. 214 s. ISBN 80-85824-06-X.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

MINTY, Brian. *Outcomes in long-term foster care*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* [online]. Wiley, 1999, 40(7), 991-999 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/10576530>

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011. *MPSV.cz* [online]. 2009. [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>

Národní strategie ochrany práv dětí a Akční plán k naplnění Národní strategie MPSV.cz [online]. 2013. [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/14308>

Náhradní rodinná péče. *Středisko náhradní rodinné péče* [online]. [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: http://www.nahradnirodina.cz/nahradni_rodinna_peceI

Náhradní výchova dětí - možnosti a meze: kolokvium I. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2008. 126 s. Sborníky; č. 39. ISBN 978-80-87146-05-7.

Osvojení (adopce). *ADOPCE.COM projekt náhradní rodinné péče* [online]. 2010 [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: <http://www.adopce.com/adopce-osvojeni/zakladni-pojmy/>

Pěstounská péče. *Středisko náhradní rodinné péče* [online]. [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: <https://www.nahradnirodina.cz/pestounska-pece>

Pěstounská péče na přechodnou dobu. *Středisko náhradní rodinné péče* [online]. [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: <https://www.nahradnirodina.cz/pestounska-pece-na-prechodnou-dobu>

PRŮCHA, Jan, MAREŠ, Jiří a WALTEROVÁ, Eliška. *Pedagogický slovník*. 3., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2001. 322 s. ISBN 80-7178-579-2.

REDDY, Linda A., PFEIFFER, Steven I. Effectiveness of treatment foster care with children and adolescents: A review of outcome studies. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* [online]. Elsevier, 1997, 36(5), s. 581–588 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0890856709628239>

Rozvoj náhradní rodinné péče. *Právo na dětství*. [online]. 2019 [cit. 30. 3. 2019]. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/aktualni-projekty/systemovy-rozvoj-a-podpora-nastroju-socialne-pravni-ochrany-deti/klicove-aktivity-1/ka-04-rozvoj-nahradni-rodinne-pece/>

ŘÍČAN, Pavel. *Psychologie*. 3., dopl. a upr. vyd. Praha: Portál, 2009. 300 s. ISBN 978-80-7367-560-8.

SEIBERT, Ashley C., KERNS, Kathryn A. Attachment Figures in Middle Childhood. *International Journal of Behavioral Development* [online]. Sage, 2009, 33(4), s. 347-355 323 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/247779615_Attachment_figures_in_middle_childhood/download

SCHUENGEL, Carlo, van IJZENDOORN, Marinus H. Attachment in mental health institutions: A critical review of assumptions, clinical implications, and research strategies. *Attachment & Human Development* [online]. Taylor & Francis, 2001, 3, s. 304–323 [cit. 08-04-2019]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/14616730110096906?needAccess=true>

SKORUNKOVÁ, Radka. *Úvod do vývojové psychologie*. Vyd. 3. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. 69 s. ISBN 978-80-7041-490-3.

Statistiky. *MPSV.cz* [online]. 2019 [cit. 30. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/7260>

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠRAJBOVÁ, Markéta. Dětem z dětských domovů chybí péče psychologů. Dostanou se k nim jen nejnutejších případech, nedaří se tak odstraňovat traumata. *Hospodářské noviny* [online]. Economia, a.s., 25. 9. 2018. Dostupné z: <https://archiv.ihned.cz/c1-66256260-detem-z-detskych-domovu-chybi-pece-psychologu-dostanou-se-k-nim-jen-v-nejnutnejsich-pripadech-nedari-se-tak-odstranovat-traumata>

ŠVANCAR, Zdeněk a BURIÁNOVÁ, Jana. *Speciálně-pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 215 s. Knižnice speciální pedagogiky.

ŠVARŤÍČEK, Roman a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

Transformace systému péče o ohrožené děti. *MPSV.cz* [online]. 2018 [cit. 30. 3. 2019]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/14322>

TŮMOVÁ, Kateřina. *Vliv zrušené pěstounské péče na vývoj dítěte*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, 2014. 105 s. Diplomová práce.

Ústavní výchova. Slovník sociálního zabezpečení. *MPSV.cz* [online]. MPSV © 2016 – 2018 [cit. 2017-02-10]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/vyhledavani/?q=%C3%BAstavn%C3%AD+v%C3%BDchova>

Úmluva o právech dítěte. Vláda České republiky [online]. 2017 [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rlp/dokumenty/zpravy-plneni-mezin-umluv/umluva-o-pravech-ditete-42656/>

Ústavní péče. *Středisko náhradní rodinné péče* [online]. [cit. 2017-02-20]. Dostupné z: http://www.nahradnirodina.cz/ustavni_pece

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-246-0956-8.

Seznam příloh

Příloha A: Schéma polostrukturovaného rozhovoru

Příloha B: Ukázka rozhovoru s chlapcem K.

Příloha A

1. Z jakého důvodu jsi byl/a umístěn/a do dětského domova?
2. Jak dlouho jsi žil/a v pěstounské rodině?
3. Jak bys popsal/a tvůj život v pěstounské rodině?
4. Z jakých důvodů podle tebe byla pěstounská péče zrušena?
5. Jak vnímáš rozhodnutí pěstounů ukončit pěstounskou péči? Je nějaký rozdíl mezi tím, jak jsi to vnímal/a tehdy a jak to vnímáš dnes?
6. Vzpomínáš, jak ti bylo sděleno, že budeš umístěn/a do dětského domova? Co jsi při tom prožíval/a, co se ti honilo hlavou?
7. Jak jsi vnímal/a svůj příjezd do dětského domova? Vzpomínáš na první den?
8. Jak ses cítil/a první týden/měsíc po příjezdu do dětského domova? Co se ti honilo hlavou?
9. Jak se ti žije v dětském domově nyní?
10. Jsi s bývalými pěstouny v kontaktu?
11. Jak zpětně hodnotíš tuto tvoji životní událost? Jak tě ovlivnila?
12. Jaký je podle tebe největší rozdíl v životě v pěstounské rodině a v dětském domově?
13. Uvažoval/a jsi někdy, že bys znovu chtěl/a jít do pěstounské rodiny?
14. Vzpomínáš, jestli ti po příjezdu do dětského domova byla poskytnuta odborná péče (psychologická, etopedická)? Pokud ano, jak probíhala, v čem ti byla přínosná?

Příloha B

Chlapec K. – 16 let, ústavní výchova – dětský domov, v pěstounské péči žil devět let, délka rozhovoru 25 minut

Vysvětlivky: T = tazající, P1 = proband 1

T: Souhlasíš s tím, že tento rozhovor budu nahrávat?

P1: Jo, souhlasím s tím, že to budete nahrávat.

T: Tak fajn. Tak když si tak nějak vzpomeneš, už je to docela dlouhá doba, **z jakého důvodu** jsi byl umístěn do dětského domova?

P1: **Z důvodu týrání dětí** – mě a mých sester.

T: A když by si měl říct, co to konkrétně bylo?

P1: Bylo to třeba **řezání kabelem**, pak **zavírání do sklepa**, všelijaký druh **mlácení** a prostě třeba, že jsme byli **uzavřený furt na statku**, kde jsme prostě...kde jsem prostě **pracoval**, a pak jsem dělal doma a takhle...a furt nám **nadávali, řezali nás** a takhle... A taky nás hodně jakože **psychicky vydírali**. Taky nám **omezovaly volnej čas**, nemohli jsme **chodit na kroužky, vídat se s kamarády**, furt nás jen drželi doma a museli jsme **makat**.

T: **Jak dlouho jsi žil** v pěstounské rodině?

P1: **Dvanáct let**.

T: Dvanáct let, takže tys tam přišel, když ti bylo kolik?

P1: Když mi byly tři a odešel jsem skoro v patnácti.

T: Hmm, jo. Jak bys tak nějak popsal tvůj **život v pěstounské rodině**? Když si vzpomeneš, žil jsi tam poměrně dlouhou dobu, jaký to bylo pro tebe?

P1: Bylo to pro mě takový, že jsem vlastně od začátku, kdy jsem začal tak nějak vnímat svět okolo sebe, že jsem prostě už nebyl fakt malý dítě, tak jakoby jsem prostě **věděl, že je něco blbě**, protože jsem viděl ve školce, jak ostatní děti žijou že jo, když už jsou potom ve školním věku bylo to prostě...byl to **strašnej rozdíl mezi mnou a těma dětma**, takže mi to prostě přišlo **divný** a myslel jsem si, že je něco blbě. Takže prostě celou dobu jsem jakože věděl, že...že **něco je fakt hodně špatně**.

T: Že něco je hodně špatně... Byly nějaký chvíle, kdy ses s pěstouny **cítil dobře**, v pohodě?

P1: Na žádný takový chvíle si **nevzpomínám**.

T: Jezdili jste třeba na **dovolenou, na výlety**?

P1: No dovolená...ono to u nás doma, tak to bylo ještě takový trošku **hraný před veřejností**, takže my jsme vlastně vypadali třeba **navenek jako úplně šťastná nekonfliktní křesťanská rodinka**, a prostě jelikož jsme chodili do kostela, tak jsme se znali s jedním farářem a ten jakože zaplatil nám nějak tu dovolenou do Itálie, ale prostě jediný, když jsme byli takhle u moře, tak bylo když nám to prostě zaplatil někdo jinej...a když jsme jezdili na výlety, tak to bylo vždycky s někým, kdo potřeboval vědět, že jsme šťastná rodinka, nebo komu by se to mělo dát vědět.

T: Hmm, takže to prostě bylo spíš takový hraní před ostatními.

P1: Jo.

T: Hmm..tak...z jakých **důvodů** podle tebe byla pěstounská péče zrušena?

P1: Kvůli **mlácení, nadměrný práci**, pak tam byly nějaký věci ohledně **zatajování údajů o biologicejch rodičích** a prostě...nevím...pak to nějak bylo kvůli těmhle věcem, byla zrušena pěstounská péče a nařízena ústavní výchova. Ale jakože mezi tou pěstounskou péčí a ústavní výchovou, než oni to prostě...než se jakože tomu vzdali, že prostě jdem do pryč...tak prostě **to trvalo rok**. Možná, možná tak rok a dva měsíce, já už nevím přesně, ale trvalo to dlouho.

T: Hmm, dlouho...

P1: Protože přece nemohli před veřejností vypadat jako někdo, komu ty děcka byly fakt odebrány. Takže se furt hádali.

T: **Kdo dal podnět** k ukončení pěstounské péče?

P1: **Já jsem se o tom bavil** na jednom táboře pro děti z pěstounských rodin **s psychologkou** a ona pak jakože jí to cvaklo a začala to nějak řešit a já jsem tu paní měl hodně rád. To prostě jsem měl tu paní...třeba viděl jsem jí tak čtrnáct dní za rok, ale měl jsem jí rád...měl jsem jí třeba radši než tu pěstounku.

T: Hmm, dobře. Pak máme otázku, jak vlastně vnímáš rozhodnutí pěstounů ukončit pěstounskou péči, ale u tebe v tvém případě to bylo spíš na tvůj podnět.

P1: Nebylo to jejich rozhodnutí, spíš to bylo **proti jejich vůli**.

T: Hmm...No a když se podíváš teď zpětně, protože to už je...ty už **seš tu jak dlouho?**

P1: **Tři roky**.

T: Třetím rokem. A je nějaký **rozdíl** mezi tím, jak to **vnímáš teď** a jak jsi to **vnímal tehdy**, to svoje rozhodnutí ukončit to?

P1: No já kdyby...jakože zpětně, no tak teďka, kdybych byl v té samý situaci, tak to **zruším taky**.

T: Hmm, jasně.

P1: Protože já jsem takovej trošku vyspělejší než v těch patnácti, tak kdybych měl svoji vyspělost už dřív, tak to **skončím daleko dřív**.

T: Hmm, jo. Vzpomínáš, **kdo ti řekl**, že pojedíš do dětskýho domova, že teď budeš bydlet v dětskym domově?

P1: No řekla mi to paní, která...u který jakoby jsme zůstávali...nebo...oni pěstouni, tak jak se začaly ty věci hejbat, jak jsem to řekl tý paní, tak pěstouni dostali nařízeno, že nás musí posílat na nějaký kroužek. No a oni nás **poslali prostě do nějaký herny**, kde prostě se hrály playstationy a counter striky...a prostě tohle byl jakoby **náš kroužek jo**. A prostě **jednou tam přijeli** a úplně...oblíkejte se...a říkám co, nemůžu tady ještě zůstat do těch čtyřech, protože jsem fakt nechtěl domů...a ona...ne jedeme hned...tak jsem se oblíkl a šel jsem do auta, tam seděl **pěstoun a říkal**...no taks to pohnojil, teďka pojedíš do děcáku...a já prostě...dovezli domů a tam nás **převzala sociálka**.

T: Hmm...Co jsi při tom **prožíval** nebo co se ti **honilo hlavou**, když ses takhle dozvěděl, že teda opravdu pojedete sem?

P1: No jsem věděl úplně, že doma bude strašnej virvál, a prostě já jsem přijel domů a teďka tam prostě všichni **na mě začali řvát**, že co si to dovoluju, že jsem to posral, že jsem si pohnojil jejich důvěru a takovýhle řeči...a já prostě už jsem fakt, jak tam na mě všichni řvali, už jsem prostě tam v těch svejch čtrnácti letech, v patnácti skoro, takhle **brečel**...a oni...a prostě mně se fakt **honilo jenom hlavou to, co oni na mě řvali**...jsem si tam balil prostě věci a to co oni řvali, tak na to já jsem myslel...a najednou prostě pak když přijela ta sociálka, tak oni vzali jakože foťák a ještě tak jakože provokativně úplně „koukejte se, poslední fotka s XXX“, cvak a šli do hajzu.

T: Hmm, jak si se **cítil**?

P1: To když odešli, tak už **celkem v klidu**.

T: A když si tak jako byl **na cestě sem, co jsi prožíval**?

P1: Tak já jsem spíš **přemýšlel, jaký to tady bude**.

T: Přemýšlel si, jaký to tady bude...

P1: Jo.

T: Dobře. A vzpomínáš si na **první den**, když jsi sem přijel, jaký to bylo?

P1: Jo. Já jsem sem přijel 12. prosince a bylo to asi v devět hodin...nebo prostě pozdě...a já jsem se tady úplně prostě nejdřív **strašně vyděsil**, protože jak se toho za ten den stalo moc...a pak jsem sem přijel a najednou svítil měsíc že jo, sníh a prostě teďka vidím ve tmě jenom ten plot a já si říkám „doprdele, to vypadá úplně strašidelně“, a pak jsem sem **přijel a šel jsem spát**, to si pamatuju z prvního dne.

T: Jaký jsi měl **první dojem**?

P1: Nevím...jakože **asi dobřej**. Protože to bylo úplně **něco jinýho**, než prostě když přijedete domů, domů v uvozovkách, a pak tam prostě vidíte jen toho pěstouna, jak tam **nasraně leje to pivo a pak prostě vstane a začne řvát** a tak. To byl taky jakože...to jsem sice nikde neřikal, ale on jakože dost **chlastal pivo** no. Třeba prostě měl...ráno vstal a do oběda jich v sobě tak sedm měl.

T: Hmm, dobře. Pamatuješ si, **jak ses cítil** třeba **první týden** po příjezdu sem do dětského domova?

P1: Tak bylo to tu nový, takže jsem byl takovej **vyklepanej**, ale pak už jsem se normálně **začal bavit a v pohodě**. Jsem si **našel rychle kamarády**.

T: Našel sis teda rychle kamarády...**nová škola**, jak sis na ní zvyknul?

P1: **V klidu** úplně.

T: Jak jsi zapadl do kolektivu

P1: Jo. V tomhle jakože vůbec není...jako když se děcko odebere z nefungující pěstounský rodiny, tak prostě, když se dá do děčáku, tak úplně tam **má podmínky** k tomu, aby se do **tý společnosti správně zařadil**...a prostě jakože...ted'ka jakože je divný, že to říkám zrovna já, kterej v mým momentálním pubertálním věku, tak dělám prostě **strašný problémy**. No ale tenkrát to bylo tak, že prostě jsem fakt přišel a úplně jsem fakt **mohl mezi ty lidi zapadnout**...**ted'ka od lidí radši utíkám**.

T: Hmm, takže tenkrát to bylo dobrý, zapadl jsi sem...měl jsi nějaké **výraznější problémy**?

P1: **Dřív ne, až pak jsem začal dělat problémy**.

T: Dobře. Co třeba potom **první měsíc** po tom příjezdu do dětského domova...

P1: **V klidu**.

T: Je ještě něco, co se ti třeba v tu dobu **honilo hlavou**?

P1: No asi jo spíš jenom to, že **volali mým sestřám** a furt jakože snažili se je nějak **manipulovat** a tak.

T: Jo...snažili se manipulovat a nechtěli se vás vzdát...

P1: No jasný, protože jim z toho sypaly strašný love.

T: Jo dobře. Jak se ti **žije v dětském domově nyní**?

P1: Nyní...no jelikož jsem ted'ka **problémový chlapec**, tak to celkem tak jakože dře...ale jinak v klidu.

T: V klidu ale dře to...

P1: No...

T: Kde to dře?

P1: No v tom, že jsem začal **hulit trávu**.

T: Jo...hulit trávu a říkal jsi „problémový chlapec“, tak co to ještě znamená?

P1: No to je ta **marihuana**, pak jsme prostě jednou s kámošem udělali strašnej problém s policajtem, protože jsme se prostě **ožrali z chlastu**, kterej nebyl náš...a prostě úplně...nevím...a pak hlavně občas v děcáku tak **vybuchnu**, nebo prostě **neposlechnu úplně strejdu**.

T: Dobře. **Jak vycházíš s dětmi** ve skupině?

P1: Já jsem třeba prostě ve škole a tak...já jsem třeba v **kolektivu oblíbenej**.

T: Teď chodíš kam na školu?

P1: Na střední sociální U Matky Boží Jihlava.

T: Do Jihlavy...a na jaký obor?

P1: Sociální péče.

T: Hmm. Jak se ti **daří ve škole**?

P1: Jakože jak se mi **daří**...no na vysvědčení jsem měl jednu čtyřku z dějepisu.

T: Hmm. Jak jsi na tom s **problémy v chování ve škole**?

P1: V chování ve škole **nemám problémy**, akorát byl problém v tom, že když tady našli trávu, tak to dali hnedka vědět na intr...a na školu. Jinak by se mnou třeba škola vůbec problém neměla.

T: Hmm, takže i **na intru dodržuješ pravidla**?

P1: Jo...akorát jsem se tam **jednou opil**, ale to každěj, a jednou to každému na intru nechaj projít.

T: Jsi s bývalými pěstouny teď **v kontaktu**?

P1: **Ne**.

T: Nejses...tak...jak bys zpětně **hodnotil tady tu tvoji životní událost**? Jak tě **ovlivnila**?

P1: Naučilo mě to **rozhodovat sám za sebe**, že prostě budu dělat to, co já chci, a ne prostě...někdo, kdo má vynucenou autoritu a říká něco...

T: Hmm, takže vzít život do svých rukou a rozhodovat se sám za sebe.

P1: Jo.

T: Ukazuje se to i teď někdy v tvých životních situacích, jakože bereš život do svých rukou?

P1: Beru věci na sebe jakoby... a prostě dělám věci, který když nebudou přesně tak, jak ten druhý chce, tak když si to **chci dělat po svym**, tak do toho jdu s tím, že si za to ponesu následky, který se mi třeba staly... a prostě... ale **nechci jít nějakou cestou**, kterou si vyšlapal někdo jinej... to je prostě úplně naprd... a pak se z lidí stávají roboti, jelikož prostě choděj po vzoru někoho... a pak prostě lidi vůbec nejsou tvůrčí nebo jak bych to řek...

T: A ty chceš jít svojí cestou, kterou si vybereš...

P1: Jo.

T: Dobře. Ještě nějak tě ovlivnil zážitek z ukončení pěstounské péče?

P1: **Přestal jsem chodit do kostela.**

T: Přestal jsi chodit do kostela... a jsi věřící?

P1: Věřím, že je Bůh, ale neverím, že je tak dobřej, jak říkaj křesťani.

T: Hmm.

P1: Nebo věřím v něco mezi nebem a zemí.

T: Dobře. Napadá mě třeba... co **důvěra v ostatní lidi**?

P1: Tu moc **nemám**.

T: Hmm...

P1: Prostě já bych třeba...já **nevěřim ani svojí holce**. To prostě nejde...jakože fakt někomu...jedinej člověk, kterému jsem fakt věřil, tak dřív byl tady se mnou v děcáku, jmenoval se Víťa...no a tomu jsem jakože...my jsme byli fakt hodně dobrý kamarádi...a prostě toho jak dali do past'áku, tak **už nevěřim nikomu**.

T: Ovlivnilo tě to nějak v tom, jak vnímáš svoji budoucnost?

P1: Jo chci. Ale nechci žít život takovej, že bych pracoval někde, ale že bych spíš prostě měl **svoji cestu**, kterou bych orientoval spíš do hudby.

T: Dobře, tak jo. Jaký je podle tebe největší **rozdlil** v životě v pěstounské rodině a v dětském domově?

P1: V tom, že v děcáku víte, na čem jste, že **nikdo si nehraje na vaše rodiče**.

T: Hmm...

P1: A právě tahle **nejjistota v tý pěstounský rodině**, jestli fakt to jsou vaši rodiče, anebo jestli to prostě dělaj pro peníze...tak je to prostě divný.

T: Dobře.

P1: Jakože vim, že tady od nich nemůžu čekat nic víc, než prostě...jakože občas můžu, ale že to není vymahatelný...**to, co bych požadoval od svého rodiče**. Jenomže když jste prostě u někoho, u koho...bavíme se o tý nefungující rodině...že prostě, když jste u někoho, kdo se o vás nestará, tak to berete jakože to je váš rodič, berete to jako vymahatelný, ale pak strašně tvrdě **narážíte**.

T: Rozumím. A ještě vnímáš nějaký rozdíl v životě v pěstounský rodině a v dětském domově?

P1: Takový možná...**míň citovejch závazků**.

T: Je tady v dětském domově?

P1: Jo.

T: Uvažoval jsi někdy, že bys **znovu** chtěl jít do pěstounské rodiny?

P1: **Někdy jo**, ale už mě to opustilo, po tom, co jsem jakože zjistil, že...protože jsem nějaký lidi našel po tom, co jsem odešel do děčáku, co by mě třeba chtěli, ale pak jak jsem postupem času v tom děčáku byl, tak jsem vlastně zjistil, že mimo rodinu, tak že **mi je vlastně dobře**.

T: Hmm...

P1: Jakože prostě je to takový **pohodlnější**.

T: Vzpomínáš, jestli ti, když jsi sem přijel, jestli ti byla poskytnuta nějaká **odborná pomoc**, to znamená, jestli si mluvil s psychologem, s etopedem?

P1: Mluvil jsem s **psychologem** a byl jsem i u **psychiatra**.

T: Mluvil jsi s psychologem, **jak často** to bylo?

P1: To bylo myslim **na začátku**, když jsem sem přišel, a pak už to bylo na mojí **dobrovolnosti**. Jestli chci mluvit, nebo ne.

T: A jak jsi to měl?

P1: Já jsem **nechtěl mluvit**...nějakou dobu jo, ale pak prostě už jsem si nechtěl povídat...už jsem byl takovej uzavřenější.

T: Takže neprobíhala potom už žádná pravidelná psychologická péče? Bylo to jenom po tom začátku...

P1: Jo.

T: A etoped...

P1: Etoped byl tady za mnou **ted' nedávno**.

T: Hmm...a pak jsi říkal ještě psychiatr, ty jsi byl na začátku u psychiatra?

P1: Jo, protože jsem byl **doma dopovanej práškama**, a pak mi je psychiatr vysadil, a teďka už je prostě neberu.

T: Dobře. Mě ještě napadá otázka na to, jak to s tebou **vypadá teď**? Ty jsi říkal, že teď seš problémový chlapec, že kouříš trávu, že někdy nerespektuješ vychovatele, že ses opil a tak. A teď tě čeká?

P1: **Diagnost'ák.**

T: Pobyt v diagnostickym ústavu?

P1: Jo.

T: A jak to vidíš dál? Kolik ti je teď aktuálně?

P1: Teďka je mi šestnáct, za tři měsíce sedmnáct.

T: Takže bude ti sedmnáct...jak to vidíš dál?

P1: **Doklepu tady rok** a půjdu do háje.

T: A chtěl by ses po tom pobytu vrátit sem...

P1: Jo. Protože prostě, pasťák máte do devatenácti, než doděláte školu, a tady prostě v osmnácti můžete táhnout do pryč.

T: Takže tvůj plán je vrátit se potom sem do osmnácti, a potom jít pryč.

P1: Jo.

T: A dokážeš si to představit....

P1: Jo dokážu. Protože já se nechci vychloubat, ale prostě jsem se začal...během toho roku, co jsem v Jihlavě, tak jsem se začal jakože bavit s takovejma lidma, který se zajímaj o hip hop, tak jsem se o to začal zajímat taky, pak jsem si prostě něco napsal a až se vrátím z diagnost'áku, tak si to půjdu nahrát. A myslím, že by se to mohlo...nějak já nevim...zpeněžit potom do budoucna.

T: Víš a ještě mě napadá, že odsud odejdeš a budeš si muset najít nějaký bydlení...

P1: Jo, dům na půl cesty Havlíčkův Brod třeba.

T: Takže by sis zvolil takovouhle přechodovou variantu.

P1: Jo, připravili by mě...pomohli by mi najít nějakou práci, kterou bych mohl dělat při škole.

T: Rozumím. Tak jo, vypadá to, že už je to všechno, na co jsem se chtěla zeptat, tak ti děkuju za spolupráci.